

Mislav Benić
Odjel za onomastiku i etimologiju
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mbenic@ihj.hr

PREPRIČAVANJE DISKURSA NA PRIMJERU OSJEČKOGA GOVORA¹

Tema je članka prepričavanje diskursa (upravni i neupravni govor te neke bliske pojave). Autor ukratko izlaže u znatnoj mjeri vlastit pristup prepričavanju diskursa i ilustrira ga opisom toga fenomena u spontanom govoru osoba koje žive u Osijeku, a rođene su u Osijeku ili okolnim mjestima. U uvodu se daju osnovni podaci o predmetu i metodama istraživanja. Drugi dio rada sadrži kratak pregled pristupa prepričavanju diskursa u literaturi. U trećem se dijelu ukratko izlaže autorova koncepcija toga fenomena, a u sljedeća se četiri dijela rada opisuju načini prepričavanja diskursa u osječkom govoru: upravni govor, neupravni govor, priopćaj činjenice i polunavođenje. Sljedeći dio u kojem se ukratko prikazuju neke oznake približnosti i skraćivanja originalnoga diskursa pri prepričavanju u osječkom govoru. Na kraju rada je zaključak, u kojem se navode bitniji rezultati.

1. Uvod

Pojam prepričavanje diskursa ovdje se upotrebljava kao zajednički naziv za upravni i neupravni govor te neke bliske pojave.² Prepričavanju diskursa u literaturi nije posvećena velika pozornost. Postojeći domaći opisi prepričavanja dis-

¹ Zahvalan sam svima koji su na ovaj ili onaj način doprinijeli članku: davanjem podataka, tehničkom pomoći, savjetom ili poticajem. To su u prvom redu moji informanti, koji su željeli ostati anonimni, a zatim abecedno prema prezimenima: Ankica Čilaš Šimpraga, Dijana Čurković, Diana Didulica, Nada Filipin, Dubravka Ivšić Majić, Mate Kapović, Orsat Ligorio, David Mandić, Violeta Moretti, Mihail Vladimirovič Oslon, Vladimir Aleksandrovič Plungjan, Teo Radić, Željka Salopek i Mladen Uhlík.

² Pojam se u onom opsegu u kojem se shvaća u ovom radu, definira pod 3.

kursa nisu osobito detaljni. Osim toga, u skladu s tradicijom u kojoj se jezik promatra prvenstveno kao sustav, dok je jezična upotreba sekundarna³, u tim se opisima s jedne strane zanemaruju neki fenomeni koji postoje u jeziku, osobito u živu govoru⁴, a s druge se strane konstruiraju nepostojeće pojave, kao u sljedećim primjerima pretvorbe upravnoga govora u neupravniz iz *Hrvatske gramatike*⁵:

Spavajte, Maestro — umiruje ga Melkior. > Melkior umiruje Maestra neka Maestro spava.

Gospodine, ja vas opominjem! — povišenim glasom govorio je omalen čovjek. > Omalen čovjek je povišenim glasom govorio da on njega, gospodina, opominje.

U respektabilnoj se stranoj literaturi (starijoj i novijoj) mogu naći opisi koji su detaljniji, sustavniji i usmjereniji na jezičnu upotrebu. Ipak, ni u suvremenoj stranoj literaturi nisam naišao na sustavan prikaz prepričavanja diskursa koji bi ujedno nudio dobar teorijski okvir za njegovo opisivanje. Naime, prepričavanje diskursa u mnogim dominantnim gramatičkim teorijama ostaje po strani jer se teško uklapa u njihovu sistematizaciju jezičnih pojava. Ta me situacija ponukala da pokušam stvoriti kakav-takav teorijski okvir koji bi omogućio kvalitetno opisivanje prepričavanja diskursa. Pomoću toga sam okvira analizirao prepričavanje diskursa u slobodnom spontanom govoru informanata iz Osijeka i okolnih mjesta. Cilj te analize nije bio samo stvaranje kraćega opisa prepričavanja diskursa na osječkom govornom području, nego i ilustracija te provjera upotrebljivosti i usavršavanje samoga teorijskoga okvira. Pristup se prepričavanju diskursa u ovom radu temelji na načelima ruske funkcionalne gramatike⁶: predmet je definiran prema funkciji, analizirana je građa te su na temelju formalnih osobina izdvojeni tipovi prepričavanja diskursa, a zatim su uspoređeni po funkciji. Slično je tekla i analiza svakoga pojedinoga tipa. Ipak, budući da je riječ o analizi govornoga jezika pri kojoj se pozornost obraća između ostaloga na funkciju jezičnih fenomena i interakciju sugovornika, sam se pristup može smatrati i konverzacijskom analizom, tim više što u samoj *Teoriji funkcionalne gramatike* evidencijalnost nije opisana.

³ Spomenuta se tradicija u nedostatku prikladnijega epiteta obično etiketira kao strukturalistička.

⁴ Činjenica da je u prvom planu jezik kao sustav, naravno, ne znači da se jezična upotreba uopće ne promatra, nego da mnogi njezini aspekti autore ne zanimaju, i da se oni u donošenju pravila mogu od nje apstrahirati. Osim toga, autori rade isključivo s pismenom građom, a usmena građa ostaje izvan vidokrug.

⁵ Barić i dr. 1997: 529. Radi kratkoće se navode samo primjeri bez popratnoga teksta.

⁶ V. Бондарко 1987: 3 sqq. Osobito je u pristupu ruske funkcionalne gramatike to što za polazište pri opisivanju jezičnih fenomena uzima značenje/funkciju, pa se od značenja kreće prema formi a potom, po potrebi, obratno, usp. Бондарко 1987: 14. Takav se pristup u nekim slučajevima – a takav je slučaj i prepričavanje diskursa – može pokazati vrlo korisnim, osobito ako se imaju u vidu moguća kasnija tipološka uspoređivanja i poopćavanja.

Podaci o prepričavanju diskursa u osječkom govoru dobiveni su analizom osam sati snimljenoga spontanoga govora. Riječ je o pet snimaka različite duljine. Sniman je razgovor za stolom na razne teme. Da bi podaci iz govora bili što spontaniji, informanti nisu upozoreni da će biti snimani, nego su naknadno (neposredno nakon snimanja) obaviješteni o snimanju i njegovoj svrsi. Objasnjeno im je na koji se način namjerava upotrijebiti snimljena građa ako daju suglasnost za to, odnosno da će snimka biti odmah uništena ako netko od njih nije suglasan da se upotrijebi. U istraživanju je sudjelovalo dvanaest osoba. Među njima je devet žena i tri muškarca u dobi od 21 do 76 godina, ali najviše materijala potječe od informanata između 30 i 55 godina. Informanti su većinom srednje stručne spreme. Svi žive u Osijeku, ali ih je polovica rođena u okolnim mjestima. Između informanata rođenih u Osijeku i u okolici nisu uočene bitne razlike u prepričavanju diskursa koje bi bile uvjetovane mjestom rođenja, pa se njihov govor u tom smislu može smatrati jedinstvenim i obuhvatiti nazivom osječki govor. Štoviše, ono što u pogledu prepričavanja diskursa vrijedi za Osijek, svakako većinom vrijedi i za mnoge druge istočnoslavonske govore, a u nešto manjoj mjeri i šire. Podatke dobivene analizom govora informanata mogao sam lakše procijeniti, ocijeniti i dopuniti gdje je bilo potrebno, zahvaljujući tomu što sam i sâm rođen i odrastao u Osijeku. Ipak, premda je opis prepričavanja diskursa u poglavljima 4.–8. relevantan za osječki govor, on se ne može smatrati iscrpnim. Osim toga, iako se gdjekad daje poneki sociolingvistički podatak, opis nipošto nije sociolingvistički jer se zbog skromnosti korpusa varijable kao dob, spol, obrazovanje itd. većinom ne uzimaju u obzir.

Govor se informanata može smatrati relativno jedinstvenim ne samo s obzirom na prepričavanje diskursa, nego i s obzirom na ostale osobine. Ovdje nema smisla ulaziti u podrobnosti osječkoga govora, ali ću ipak spomenuti tri osobitosti koje su u zapisu govora najuočljivije. Dugi se jat u osječkom govoru ne odražava kao *ije* ili diftong, nego kao *je*, pa se tako i zapisuje⁷; informanti, kao i većina osječkih govornika, u izgovoru ne razlikuju foneme *č* i *ć* te *dž* i *đ*, nego na njihovu mjestu imaju po jedan fonem, koji se ovdje bilježi kao *č*, odnosno *đ*; akcentuacija većine informanata je novoštokavska osječka akcentuacija, u kojoj se zanaglasne duljine čuvaju u pravilu samo neposredno iza uzlaznih naglasaka (ponekad se ne čuvaju ni ondje)⁸, a dvoje najstarijih informanata ima i neke elemente staroštokavske akcentuacije. Primjere sam spontanoga osječkoga govora nastojao prenijeti onoliko vjerno koliko sam smatrao relevantnim za ovaj

⁷ *L* i *n* zajedno s odrazom dugoga jata koji im slijedi, obično se odražavaju kao *le* i *ne*. Umjesto znakova *l* i *n* u primjerima govora iz tehničkih razloga upotrebljavam *lj* i *nj*. Skupina *lj* i *nj* u primjerima nema, pa upotreba monograma *l* i *n* nije nužna.

⁸ Detaljnije o osječkoj akcentuaciji v. Benić 2007.

rad, a možda i nešto vjernije. S tim se u skladu u primjerima označava fonološka prozodija, a označavaju se još neke značajke govornoga jezika. Tako se ponekad uobičajenim znakovima za fonološke naglaske i duljinu označava i nefonološka prozodija, stanka se označava dvjema točkama (.), fonacija znakom *šva* (ə), a samoispravljanje u govoru znakom >. Osim znakova za četiri novoštokavska naglasaka, novi akut i duljinu, u primjerima dolaze još dvije prozodijske oznake: ^ (označava poludugi silazni naglasak, aloton kratkosilaznoga) i ' (označava poludugi uzlazni naglasak, aloton kratkouzlaznoga). Tekst se primjera prenosi točno, jedino je većina antroponima radi korektnosti prema informantima i ostalim osobama koje se u primjerima spominju, morala biti zamijenjena drugima.⁹

2. Prepričavanje diskursa u literaturi

U kroatistici, koliko mi je poznato, ne postoji jedinstven naziv za pojave koje ovdje obuhvaćam terminom prepričavanje diskursa, pa se različiti načini prepričavanja diskursa obično obuhvaćaju nazivom upravni i neupravni govor. Tako se u Katičićevoj sintaksi i gramatici Barić i sur.¹⁰ pod naslovom *Upravni i neupravni govor* ne obrađuju samo upravni i neupravni govor, nego i fenomen koji se ondje naziva slobodni neupravni govor. Slobodnim se neupravnim govorom u oba priručnika naziva zapravo nekoliko tipova prepričavanja diskursa (najmanje dva), koji neke osobine dijele s neupravnim, a neke s upravnim govorom.¹¹ Što se pak tiče dvaju osnovnih tipova prepričavanja diskursa, u navedenim se priručnicima daje tradicionalna definicija upravnoga i neupravnoga govora, po kojoj je upravni govor navođenje tuđih riječi upravo onako kako su izgovorene, dok se u neupravnom govoru sadržaj tuđih riječi preoblikuje i kao zavisna rečenica uvrštava u glavnu.¹² Nakon opisa nekih osobina upravnoga i neupravnoga govora, spomenute dvije gramatike daju pravila pretvorbe upravnoga govora u neupravni. Ono što služi kao izvor neupravnoga ili upravnoga govora naziva se u Katičića te Barić i suradnika tuđim riječima ili tuđim govorom.

U istom se značenju termin tuđi govor (*чужая речь*) upotrebljava i u rusistici, a prepričavanje se diskursa označava nazivom prenošenje tuđega go-

⁹ Među zamjenskim antroponimima nema takvih za koje mi ne bi bili poznati osječki nositelji. Naglasci su i deklinacija tih antroponima u ovom radu onakvi kakvi su uobičajeni u osječkom govoru.

¹⁰ Katičić 1991: 344 *sqq.*, Barić i dr. 1997: 525 *sqq.*

¹¹ Usp. Katičić 1991: 354–356. Može se reći da se u oba priručnika prepričavanje diskursa opisuje na isti način uz napomenu da je u Barić i sur. opis nešto sažetiji. U ostalim se pak konzultiranim našim gramatikama ovaj fenomen ili uopće ne obrađuje (Maretić 1899, Raguž 1997, Silić i Pranjković 2005) ili se obrađuje relativno slično kao u Barić i sur., ali manje iscrpno (Brabec, Hraste i Živković 1968, Težak i Babić 2004, Bičanić 2013), uz napomenu da slobodni neupravni govor poznaje samo posljednja navedena gramatika.

¹² Usp. Katičić 1991: 344 te Barić i dr. 1997: 525.

vora (*передача чужой речи*), ali i samim terminom tuđi govor.¹³ U Ruskoj gramatici (Шведова 1980: § 1803) napominje se da se termin tuđi govor odnosi na reproducirani tuđi, ali i na reproducirani vlastiti govor. I u literaturi na ruskom razlikuju se obično tri tipa prenošenja tuđega govora: upravni govor (*прямая речь*), nepravni govor (*косвенная речь*) i nepravni upravni govor (*несобственно-прямая речь*)¹⁴. Osim nepravoga upravnoga govora u ruskom postoje još neki substandardni prijelazni oblici između nepravnoga i upravnoga govora, koji se ukratko obrađuju u Шведова 1980: § 2806, ali se ondje nikaako ne imenuju. O upravnom se govoru u Диброва 2008 (589) tvrdi da se tradicionalno definira kao doslovna reprodukcija tuđega govora, ali da je takva definicija pogrešna, što je lako dokazano usporedbom tri različite reprodukcije jednoga Kutuzovljeva govora u tri teksta (jednom povijesnom i dva književna)¹⁵. Tradicionalna se zablude može lako objasniti upravo činjenicom da se prepričavanje diskursa proučava, nažalost, gotovo isključivo na građi iz književnih tekstova, pri čem se nekako samo po sebi razumije da pripovjedači riječi svojih fiktivnih likova u upravnom govoru navode upravo onako kako su tobože bile izrečene. Međutim, pri bavljenju građom iz živa govora odmah postaje jasno da upravni govor ne može biti isto što i doslovno navođenje, ako ni zbog čega drugoga, a ono zato što prosječan čovjek nije sposoban spontano doslovno zapamtiti sve što reproducira u upravnom govoru. Da upravni govor ne može biti »mimikrija originalnoga iskaza« naglašava se i u članku Попова 2009: 66 sq., gdje se tomu u potvrdu navode i dva njemačka primjera iz živoga govora: original i reprodukcija toga originala u upravnom govoru. Dakle, osnovna razlika između upravnoga i nepravnoga govora očito nije u (ne)doslovnosti reproduciranja originala, nego u nečem drugom. U Шведова 1980: § 2085 ne govori se, kao u našim gramatikama, o pretvorbi upravnoga govora u nepravni, nego o preo-

¹³ Usp. Шведова 1980: § 2803 i Диброва 2008: 587. U posljednjem se djelu daje dosta dobar sažet prikaz shvaćanja prepričavanja diskursa u rusistici s najosnovnijom literaturom.

¹⁴ Danas je uobičajen upravo taj termin, ali jedan je od starijih naziva istoga pojma termin *свободная косвенная речь*, tj. slobodni nepravni govor (usp. Диброва 2008: 595), koji nalazimo i u našim gramatikama. Pojednostavnjeno bi se moglo reći da je nepravni upravni govor upravni govor u kojem govornik nije u prvom, nego u trećem licu. On se u rusistici obično povezuje s načinom pripovijedanja koji se zove slobodni nepravni diskurs (rus. *свободный косвенный дискурс*, eng. *free indirect discourse*), pripovijedanjem u trećem licu u kojem u prvom planu nije pripovjedač, nego lik (unutrašnji monolog u trećem licu i slične pojave); v. Диброва 2008: 595 sq. i Падучева 2010: 204, 337 i 344. U hrvatskim se pak gramatikama slobodnim nepravnim govorom nazivaju i takve, ali i drukčije pojave, kao što su primjeri slični tipičnom nepravnom govoru, ali s izostavljenom glavnom rečenicom, usp. iz Katičić 1991: 356: *Ne daju mi bicikl jer da sam premalen.*

¹⁵ Doslovna se reprodukcija diskursa u Диброва 2008: 601 zove citiranje (*цитирование* ili *цитация*). Doduše, pitanje je bi li podvrstom citiranja ili nečim drugim trebalo smatrati što doslovnije prevodenje nekoga izraza na drugi jezik (npr. kada nekoj osobi želimo što točnije prenijeti neku frazu ili duži tekst izvorno izrečen na jeziku koji ta osoba ne zna).

blikovanju izvorne izjave («первичного сообщения») u nepravni govor, što s teorijskoga gledišta ima znatno više smisla jer između upravnoga i neupravnoga govora u stvarnosti ne postoji neposredan odnos, nego je taj odnos posredan utoliko što se oba govora, na različit način, izvode iz izvornoga diskursa.

U talijanistici se za prepričavanje diskursa upotrebljava termin preneseni diskurs (*discorso riportato*)¹⁶. Upravo prema tom terminu stvorio sam termin prepričavanje diskursa. Termin prepričavanje diskursa, kao i njegov izvornik *discorso riportato*, smatram prihvatljivijim od ranije spomenutih naziva iz sljedećih razloga. Kao prvo, termin prepričavanje diskursa, za razliku od termina upravni i nepravni govor, ne označava dvije najtipičnije realizacije fenomena, nego fenomen označava kao jedinstven pojam. Kao drugo, termin prepričavanje diskursa relativno točno odražava fenomen koji označava. Ta se točnost s jedne strane očituje u tom, što kad govorimo o prepričavanju diskursa, ne moramo, kao u slučaju prenošenja tuđega govora, naglašavati da se pod tuđim govorom podrazumijeva i vlastiti govor. S druge pak strane, riječ diskurs jednako podrazumijeva usmenu i pismenu realizaciju jezika, dok riječ govor, bez obzira na to što sosirovski govor (*parole*) označava bilo koju realizaciju jezičnoga sustava (*langue*), ipak primarno asocijamo s usmenom realizacijom jezika.¹⁷ U Velikoj talijanskoj konzultacijskoj gramatici prenesenim se diskursom smatraju razni načini na koje se mogu navoditi iskazi izrečeni ili koji bi se mogli izreći u govornom činu različitu od govornoga čina navođenja.¹⁸ U istoj se gramatici (str. 432) razlikuje pet takvih

¹⁶ Usp. na primjer Renzi, Salvi, Cardinaletti 2008: 429. Kao ekvivalenti ondje se navode i termini *discorso riferito*, *citato*, *riprodotto*. U engleskom pak *reported speech* tradicionalno kao i *indirect speech* označava samo nepravni govor, *direct speech* označava upravni govor, dok se prepričavanje diskursa obično označava terminom *quotation*, usp. na primjer Forsyth 1970: 69 i Evans 2013. Ipak, u Evans 2013 (67 i posvuda) razlikuju se *primary speech events* (situacija izvornoga govora) i *reported speech events* (situacija prepričanoga govora), a također u značenju *prepričani diskurs/govor* dolazi *reported speech*.

¹⁷ Unatoč tomu, *discorso riportato* ne prevodim kao prenošenje, nego kao prepričavanje diskursa smatrajući da riječ prenošenje u ovom kontekstu nije u duhu hrvatskoga jezika. S druge strane, i u svakodnevnom se govoru *prepričavanje* može shvatiti i kao usmeno i kao pismeno prepričavanje, ali, kao što će se kasnije vidjeti, prepričavanje diskursa ne uključuje samo verbalnu reprodukciju. Ovdje govorim upravo o prepričavanju diskursa, a ne o prepričanom diskursu, zato što je predmet istraživanja ipak proces kojim se od originalnoga diskursa dobiva *prepričani*, tj. odnos originala i reprodukcije, a ne isključivo rezultat toga procesa. Za terminom *prepričani diskurs* u teoriji koju nudim, barem zasad, ne postoji potreba jer se rezultat prepričavanja diskursa ovdje imenuje kraćim i praktičnijim terminom *prijekaz*. Termin *citiranje* prema engleskom *quotation* također smatram neodgovarajućim jer su neki tipovi prepričavanja diskursa (ponajprije pripočaj činjenice) vrlo daleki od onoga što se obično poima kao citiranje.

¹⁸ »Per discorso riportato si intendono i vari modi (...) in cui si possono citare enunciati prodotti o da produrre in un atto di enunciazione diverso da quello che dà luogo alla citazione.« – Renzi, Salvi, Cardinaletti 2008: 429.

načina, tj. pet osnovnih tipova prepričavanja diskursa¹⁹: upravni govor (*discorso diretto*), neupravni govor (*discorso indiretto*), slobodni neupravni govor (*discorso/stile indiretto libero/semi-indiretto*), poluupravni govor (*discorso semidiretto*) i slobodni upravni govor (*discorso diretto libero*). Prva tri tipa po funkciji odgovaraju trima tipovima u rusistici, četvrti je tip neupravni govor bez slaganja vremena²⁰, dok je posljednji tip podvrsta upravnoga govora (duže dionice u upravnom govoru bez uvodnoga izraza – unutrašnji monolozi u književnim tekstovima i sl.). Osim toga, kao podvrsta neupravnoga govora spominje se tzv. narativizirano navođenje (*citazione narrativizzata*) ili nezavisni/narativizirani neupravni govor (*discorso indiretto non subordinato/narrativizzato*), tj. rečenice deiktički potpuno prilagođene situaciji reprodukcije s umetnutim uvodnim izrazom²¹. O nepravnom se govoru u istoj gramatici (str. 438) kaže da se prezentira kao da je doslovan navod, ali da je pitanje vjernosti upravnoga govora originalu za gramatiku irelevantno.²² U ovoj je gramatici prepričavanje diskursa općenito prikazano temeljitije nego u bilo kojem od ranije navedenih priručnika.

Zanimljivo je da se u njoj, ako brojimo i narativizirano navođenje, izdvaja pet tipova prepričavanja diskursa, koji bi se mogli izdvojiti i u hrvatskom ili ruskom standardnom jeziku, iako hrvatske i ruske gramatike izdvajaju samo tri tipa. Naime, i u pojedinim jezicima, a osobito tipološki gledano u jezicima općenito, postoji relativno velik broj varijanata i kombinacija između upravnoga govora i druge krajnosti deiktički potpuno prilagođene situaciji reprodukcije, i te je varijante teško razgraničiti. Dobar se uvid u situaciju dobiva iz tipološki orijentiranoga članka Evans 2013.²³ Ondje se postuliraju tri kanonska tipa prepričavanja diskursa: kanonski upravni govor (*canonical direct speech*), kanonski neupravni govor (*canonical indirect speech*) i kanonski dvoperspektivni govor (*canonical biperspectival speech*). U kanonskom je upravnom govoru deiksa potpuno orijentirana na situaciju izvornoga govora. On je dobro posvjedočen u jezicima svijeta (za neke bi se gotovo moglo reći da imaju samo upravni govor). U kanonskom je nepravnom govoru deiksa potpuno orijentirana na situaciju prepričanoga govora. On je prema Evansu u jezicima svijeta slabo posvjedočen, a znatno su bolje posvjedočeni nekanonski tipovi u kojima su jedni deiktici orijentirani na situaciju izvornoga, a drugi na situaciju prepričanoga govora.²⁴ Ka-

¹⁹ Na str. 429 osnovnima se nazivaju samo tri prva tipa.

²⁰ U slavenskim jezicima u nepravnom govoru nema slaganja vremena, pa je za njih razlikovanje drugoga i četvrtoga tipa irelevantno.

²¹ Rečenice kao: *To je, kako on kaže, vrlo nezgodno.*

²² Usp. i Evans 2013: 72.

²³ V. 95 sq. i posvuda.

²⁴ Tako je u hrvatskom nepravnom govoru glagolsko vrijeme orijentirano na situaciju originalnoga iskaza, dok su lične zamjenice orijentirane na situaciju reprodukcije.

nonski dvoperspektivni govor u jezicima nije posvjedočen, a to bi bio reproducirani govor u kojem bi svi deiktici bili ujedno orijentirani na obje situacije. Međutim, mješoviti su tipovi s dvoperspektivnom deiksom posvjedočeni.²⁵ Tipologija je prepričavanja diskursa zasad ipak u znatnoj mjeri neistraženo područje.

3. Konceptija prepričavanja diskursa u ovom radu i osnovni tipovi prepričavanja diskursa u osječkom govoru

Prepričavanjem se diskursa u ovom radu smatraju razni načini pretežno ili potpuno verbalne reprodukcije pretežno ili potpuno verbalnoga sadržaja, pri čem je verbalna sastavnica obavezna, a posrednik je između izvornoga sadržaja i reprodukcije, ako je riječ o stvarnom izvornom sadržaju koji vremenski pretihodi reprodukciji, obavezno ljudsko pamćenje, ponajprije dugoročno. Obavezno posredovanje ljudskoga pamćenja iz okvira prepričavanja diskursa isključuje pojave kao što su jeka, pričanje papagaja, tiskanje knjiga, reprodukcija snimljenoga govora, presnimavanje i razne druge vrste kopiranja, a barem donekle isključuje i čitanje naglas. Pojam reprodukcija podrazumijeva odnos prijekaza prema originalu (za termine v. idući odjeljak), pa makar original bio samo potencijalan ili čak nulti ili fiktivan, a sam odnos prema originalu skriven, i isključuje više ili manje slučajno poklapanje dvaju sadržaja. Doduše, ni prepričavanje diskursa, kao ni ostale pojave u jeziku, nema jasne granice. Tako se o pojavama kao što su, recimo, recitiranje pjesme napamet, ponavljanje za nekim te konsektivno ili kakvo drukčije prevođenje, teoretski može govoriti u sklopu teme *prepričavanje diskursa*, ali one su svakako daleko od toga da bi se mogle smatrati tipičnim prepričavanjem diskursa. Tipičnim bi se moglo smatrati takvo prepričavanje diskursa u kojem se adresatu prenosi neki pretežno verbalni sadržaj koji je originalno na jeziku svojstvenu cijeloj situaciji prijekaza²⁶, s ciljem da bi ga se o tom sadržaju obavijestilo ili da bi ga se na nj podsjetilo. Od takva prepričavanja diskursa proteže se kontinuum sve manje tipičnih varijacija do onih najmanje tipičnih. Prepričavanje diskursa, prema tome, ima najviše smisla promatrati kao svojevrsno funkcionalno-semantičko polje relativno nejasnih granica²⁷.

²⁵ Takva je, na primjer, deiksa glagolskih vremena pri slaganju vremena u engleskom, francuskom i talijanskom neupravnom govoru.

²⁶ Tj. u situaciji u kojoj se događa original, osnovni je jezik sporazumijevanja isti kao i u situaciji u kojoj se događa prijekaz.

²⁷ Za termin *funkcionalno-semantičko polje* v. Бондарко 1987: 3. Prepričavanje je diskursa zapravo samo dio funkcionalno-semantičkoga polja evidencijalnosti, ali metodologija koja se primjenjuje na proučavanje pojedinih funkcionalno-semantičkih polja, može se primijeniti i na proučavanje pojedinih dijelova tih polja.

Prepričavanje diskursa ima najmanje dvije osnovne faze: original (izvorni diskurs) i prijekaz (prepričani diskurs).²⁸ Prepričavanje je diskursa rekurzivna pojava, pa faza može biti i više od dvije, tj. prijekaz može poslužiti kao original za ponovno prepričavanje. Svaka faza ima svoje koordinate i svoj sadržaj. Koordinate su sudionici komunikacije (adresant(i) i adresat(i)²⁹), te s njima povezani prostor, vrijeme³⁰ i eventualno još neki parametri. Sadržaj je pak pretežno verbalna obavijest koju adresanti prenose adresatima. Sadržaj je prijekaza svojevrsna reprodukcija sadržaja originala. Prijekaz obično sadrži i markere prijekaza, tj. elemente koji naznačavaju da je riječ upravo o prijekazu.

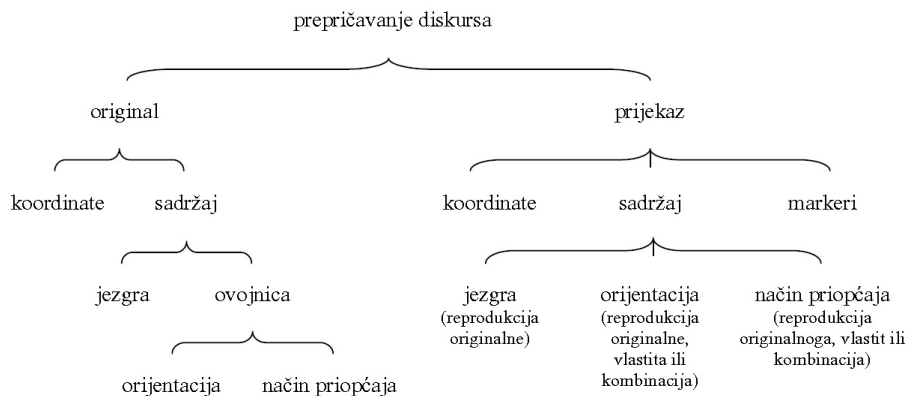
Vrijeme originala obično prethodi vremenu prijekaza, ali može mu i slijediti (recimo, kad nekomu savjetujemo što da kaže – u tom je slučaju original potencijalan). Međutim, vrijeme originala i prijekaza, za razliku od prostora, nikako se ne mogu potpuno poklapati (potpunoga poklapanja nema ni pri simultanom prevođenju). Sadržaj originala može biti različite duljine i funkcije te može obuhvaćati diskurs samo jedne osobe (dio dijaloga ili monolog) ili diskurs u kojem sudionici komunikacije izmjenjuju uloge. Puni se sadržaj originala sastoji od jezgre i ovojnice. Jezgra i ovojnica su apstraktni pojmovi, što znači da ih je u konkretnim primjerima nemoguće razdvojiti. Jezgra je smisao poruke neovisan o formi i uvjetima u kojim se ona priopćava. Za razliku od propozicije jezgra ima modalna obilježja te može označavati i tvrdnju i zahtjev i pitanje. Ovojnicu pak čine orijentacija i način priopćaja. Orijehtacijom se smatraju komunikacijski, socijalni, vremenski i prostorni odnosi izrečeni pomoću koordinata, tj. izraženi deiksom. Načinom se priopćaja ovdje smatra nekoliko donekle raznorodnih elemenata, od kojih su najosnovniji sljedeći: 1. jezik, dijalekt, idiolekt i sl. na kojem je poruka izrečena; 2. ekspresivnost; 3. govorne vrednote i slične pojave. Elementima se načina priopćaja mogu smatrati i neke osobitosti diskursa kao što su stil, kronologija pripovijedanja itd., iako bi se te pojave, barem djelomično, mogle pripisivati i jezgri, jer zapravo nije sasvim jasno gdje bi trebalo povući granicu između načina priopćaja i jezgre. Sadržaj prijekaza nije kopija, nego u pravilu više ili manje netočan odraz punoga sadržaja originala

²⁸ Mogući su i drugi slični termini, od kojih su neki ranije spomenuti, ali u daljnjem tekstu preferiram upravo nazive original i prijekaz. Između originala i prijekaza mogla bi se po potrebi postulirati još najmanje jedna osnovna faza, tj. faza pohrane, za vrijeme koje se odraz originala nalazi u ljudskom pamćenju, ali takve potrebe u ovom radu nema.

²⁹ Adresant nije isto što i govornik jer je adresant pošiljalatelj poruke na ljudskom jeziku bez obzira na medij (govor, pismo ili nešto treće), a adresat nije isto što i slušatelj zato što je adresat onaj komu je poruka namijenjena (osobito ako je ta namjena eksplicitna), i to poruka na ljudskom jeziku bez obzira na medij i bez obzira na to doživljava li je on ili ne, dok je slušatelj onaj tko sluša govor bez obzira na to je li mu upućen ili ne.

³⁰ U komunikaciji na daljinu i u pismenoj komunikaciji uz različite se sudionike komunikacije mogu vezati različiti prostori i različita vremena.

ili samo njegove jezgre³¹. Do netočnosti obično dolazi spontano iz raznih razloga, ali one se u prijekazu mogu unositi i svjesno (ako prekazivač (adresant prijekaza) iz nekih razloga želi »dotjerati« original). Doduše, prijekaz može postojati i onda kad original ne postoji čak ni kao potencija. Postoje dva takva slučaja: nulti i fiktivni original. O nultom je originalu riječ kad se govori da netko nešto nije ili ne bi rekao ili neće reći i sl. te kad prekazivač nekoj osobi govori što je ona u određenoj situaciji trebala reći. Original je fiktivan kad prekazivač laže da je netko nešto rekao ili da je nešto sâm rekao, u književnoj fikciji i sl. Premda o stupnju vjernosti prijekaza originalu ima smisla govoriti samo u slučaju stvarnih, a ne u slučaju potencijalnih, nultih i fiktivnih originala, odnos je prijekaza prema originalu općenito bitan u proučavanju prepričavanja diskursa. Marker prijekaza mogu biti neposredni i posredni. Neposrednim se markerima prijekaza mogu smatrati gramatički pokazatelji reportativa³², riječi kao *navodno*, glagoli govorenja i njima slični glagoli te naznake originalnih adresanata i adresata. Posrednim se markerima prijekaza mogu smatrati ponajprije neki elementi ovojnice preneseni iz originala, npr. imitiranje govora originalnoga adresanta i čuvanje originalne deikse. Međutim, u nekim se slučajevima samo prema općem znanju ili širem kontekstu može zaključiti ili barem nagađati da je riječ o prijekazu, a ne o originalu.³³

Slika 1. Shematski prikaz prepričavanja diskursa.

³¹ S obzirom na to da sama jezgra ne može biti izrečena ili napisana zbog svoje apstraktnosti, ona u tom drugom slučaju mora dobiti novu ovojnicu, koja se može djelomično poklapati sa starom.

³² U hrvatskom reportativa (u upotrebi su i drugi termini kao citativ i renarativ), tj. glagolskoga načina kojim se označava da je govornik obavijest dobio od druge osobe, nema, ali on postoji, primjerice, u kečuanskom i latvijskom usp. Plungjan 2016: 406 i 416.

³³ Naravno, mogući su i prijekazi za koje slušatelj neće pretpostaviti da su prijekazi.

Razni se načini prepričavanja diskursa izdvajaju s jedne strane na temelju parametara povezanih s odnosom originala i prijekaza (dio originala koji se prenosi u prijekaz, tipovi originala koji se mogu prenositi u prijekaz, i sl.) te, s druge strane, na temelju formalnih osobina prijekaza kao što su markiranje prijekaza, upotreba deikse i dr. Tako bi se u osječkom govoru mogla izdvojiti četiri osnovna načina prepričavanja diskursa: upravni govor, neupravni govor, polunavođenje i priopćaj činjenice. U upravnom je govoru prijekaz svojevrsna replika originala. On, s tim u vezi, reprezentira više ili manje puni sadržaj originala, iako ga uglavnom ne predaje sasvim vjerno. U upravnom se govoru original obično u većem ili manjem stupnju inscenira. S funkcijom inscenacije originala povezana je i činjenica da je upravni govor jedini tip prepričavanja diskursa koji je dobro prilagođen dijalogu. Neupravni pak govor original ne replicira nego ponajprije prenosi ono što se originalom želi reći, tj. reproducira prvenstveno jezgru sadržaja originala, a u znatno manjoj mjeri elemente načina priopćaja, dok se orijentacija uglavnom ne reproducira, nego se original prepričava iz perspektive situacije prijekaza. Upravni i neupravni govor mogli bi se usporediti s govornim i pripovjednim režimom interpretacije³⁴, odnosno govornim i pripovjednim stilom. Upravni bi se govor mogao smatrati pripovjednim režimom interpretacije originalnoga diskursa, a neupravni govornim. Kao svaka usporedba, i ova usporedba vrijedi samo donekle. U upravnom je i neupravnom govoru veza s originalom čvrsta, tj. originalna se izjava prezentira upravo kao izjava. Pri polunavođenju je veza s originalom slabija. Naime, polunavođenje ima neke karakteristike iz kojih je jasno vidljiv odnos prema originalu, ali isto tako, ima i neke karakteristike koje ga zbližavaju s priopćajem činjenice. Priopćaj se činjenice, koliko mi je poznato, obično ne izdvaja kao tip prepričavanja diskursa, ali je po mom mišljenju taj tip nužno izdvajati, osobito ako se u proučavanju prepričavanja diskursa ide od funkcije i značenja prema formi i ako se pri opisivanju prepričavanja diskursa u jednom govoru ili jeziku imaju u vidu moguće kasnije tipološke usporedbe s prepričavanjem diskursa u drugim govorima i jezicima. U priopćaju se činjenice veza s originalom gubi ili barem odlazi u pozadinu. Naime, uz stanovite ograde vrijedi da se jezgra originala pri priopćaju činjenice prenosi na isti način na koji bi se mogla prenijeti i situacija koju je govornik sâm doživio, dok adresati o izvoru obavijesti nerijetko sude na

³⁴ O terminima v. Падучева 2010: 13 *sq.* U pripovjednom režimu, za razliku od govornoga, ne postoji odnos između teksta i govorne situacije. Drugim riječima, pripovjedni je režim također svojevrsna inscenacija pripovijedanih događaja: recipijent, odnosno adresat, se prenosi u situaciju o kojoj se pripovijeda, pri čem se gubi veza sa samom situacijom pripovijedanja. Zato je za pripovjedni režim karakterističan upravo tzv. historijski prezent, koji bi se zapravo trebao prevoditi kao pripovjedni prezent (grč. *ιστορεῖν* – pripovijedati). U govornom se pak režimu događaji pripovijedaju strogo iz perspektive govorne situacije.

temelju vlastitih znanja.³⁵ Različiti tipovi prepričavanja diskursa imaju različitu funkciju. Ukratko se o toj razlici može reći sljedeće. Za koji će se tip prepričavanja diskursa prekazivač odlučiti ovisi o tom je li mu bitno da dočara sam original ili samo da prenese njegov smisao te, ukoliko nastoji prenijeti samo smisao originala, je li mu zgodnije da ga prezentira kao izjavu, kao interpretaciju izjave ili kao činjenicu. Što je prekazivaču »bitno« i »zgodno«, ovisi o više faktora, od kojih su vjerojatno najbitniji sljedeći: osobine originala (dužina, modalnost, je li original dijaloški ili monološki, sadrži li ovojnica originala neke elemente koje je važno prenijeti), svrha prepričavanja diskursa (kontekst u koji se uklapa prijevaz), praksa u određenu jeziku, govoru i stilu te sklonost prekazivača k dramatiizaciji. Da bi se točnije utvrdile specifičnosti upotrebe pojedinih tipova, valjalo bi provesti opsežno istraživanje, koje nadilazi granice ovoga rada. U nastavku se detaljnije prikazuju načini prepričavanja diskursa u govoru Osijeka i okolice.

4. Upravni govor

U osječkom se govoru upravni govor upotrebljava vrlo često: u analiziranoj je građi češći nego bilo koji drugi tip prepričavanja diskursa. Situacija je takva ili slična po svoj prilici i u usmenom govoru općenito, barem u većini slučajeva. Kao što je rečeno, prijevaz je u upravnom govoru svojevrsna replika originala. To nipošto ne znači da je on vjerna kopija originala, nego samo to da se u upravnom govoru reproduciraju i jezgra i ovojnica originala, iako ta reprodukcija može biti i nepotpuna i netočna. Prema tome, možda bi točnije bilo reći da se upravni govor prezentira kao svojevrsna replika originala nego da on to jest. Sam tekst originala može se prenijeti sasvim vjerno, ali to često nije slučaj, osobito ako je riječ o dužim odsječcima diskursa i ako je vremenska udaljenost između originala i prijevaza relativno velika ili ako govorniku općenito iz nekih razloga nije bitno da neki tekst prenese doslovno. Moguće razlike između dva prijevaza jednoga originala dobro ilustrira sljedeći primjer.

1. *I sād, Jāsna, zòvè ti tàtu u ònū drùgu sòbu di je pikàdo...* — ³⁶ *Ê, dādādādā. — Kào: .. Znāš, káže, èvo ti, dāj Marinèli za pīvo: nè mogu tàmo pred Nádōm da nè čuje, káže: nè mogu jâ njōj ùvjek bōbiflips kupòvat. Ê, a nāglās. (...)* — *Nije, nego ònā (sic), .. a vèč òna zújila, nāš ovàkō, òna šèpa (prekazivač oponaša hod adresantice originala): ovako, .. òdi. (...)* *Čèk: èvo, káže, èvo. Āj, káže,*

³⁵ Tako, ako netko kaže *Zahladjelo je.*, pretpostavljamo da se on u to sâm uvjerio, a ako kaže *Umro je X. Y.*, obično pretpostavljamo da je to čuo ili pročitao.

³⁶ Crticom dvostruke dužine označavam smjenu stvarnih govornika u primjeru (ako je govornika u primjeru više od dva, označavam ih slovima A., B., C. itd.), a crticom uobičajene dužine po potrebi označavam smjenu govornika originalnoga diskursa unutar prijevaza.

mòlim te, dáj Marinèli tē nòvce, káže, nek donèsē ljěpo čětri pīva, kaže... Ma nè mogu, ak bìdem tàmò dávala, kaže, pred njòm, onda će Náda òdma trážit za smòki. A dère se, léga, a vráta òtvorena: tò se čìje...

Original se po svoj prilici od obaju navedenih prijekaza razlikuje podjednako kao što se prijekazi razlikuju međusobno. Već je spomenuto da original pri prepričavanju diskursa nije uvijek stvaran, nego da postoje također fiktivni, nulti i potencijalni originali. To vrijedi prije svega za upravni i neupravni govor, dok u ostalim tipovima prepričavanja diskursa nema nultih i potencijalnih originala. Original je fiktivan u 2. primjeru, dok su originali u 3. i 4. primjeru nulti. U 5. se pak i 6. primjeru uz po jedan prijekaz stvarnoga originala nalaze po dva prijekaza potencijalnoga originala.

2. A.: *Štò me pèčē òvò!* — B.: *Štà te pèčē?* — A.: *A òvò na rúci.* — C.: *Zàrezala se jùčē.* — B.: *Dàdada, tò sam čùla.* — C.: *A štà je bílo, Běbo? – Mä, káže, kod Nèvene koláče kad sam rězala, pa sam se pòsjekla kòd njē.* — B.: *À nije, nije.* — C.: *Hahahaha.*

3. (...) *Tò si trèbala rěči da sam > nísam bòlesna, hvála drágom bògu, neg sam bíla prijepòdne > do mǎlo prije na ròðendanu, pa sam se nàpùhala (sic) mǎlo.* — *Sěksala sam se cjélu nòč. Tò sam trèbala rěč.*

4. *Tí si na počétku rekla, òdi tí, pa ču já mòžda dòč. Ónda je bilo ‘néču’, al mu nísi tjěla izravno rěč, jěbo te, néču, ne zànìma me, náči, kategòrički òdbìjam, néču. Mǎlo jèsi tí tû, mǎlo bi ti i já tò zámjerila je si ga tèntala, rěalno. Nísi mu rěkla, kad je òn rěko ‘já idēm’, ‘okěj, a jes tí svjěstan da já ne rǎzmǎtram òdlazak iz òvè države nigdje, pa, .. nè znam, dok mi nè dòđu gòvna do grla. Nísi mu tò ták rěkla. Neg si rěkla, äjd òdi tí za počétak, pa čemo vùit³⁷, ak se mèni tû stvǎri ne pòprave – a nísu ti se bãš pòpravile –, ònda ču já dòč.*

5. A.: *A òvāj je napisò Jéhovin > rělìgijsko opredjeljenje Jéhovin svjèdok.* — B.: *Säd, kad mu dòđu, pa će ònda bìt ‘Štà, kò, štà òčte ví tû?’* — C.: *A dòbro, nije sigurno adrèsu stävio.* — B.: *Pa kàko nè, kad mòraš imat òvaj .. kò kod prijǎvnice. Běbo, ništa: tí ònù knjìgu ak nís bàcila òd njìh (tj. od Jehovinih svjedoka), pošálji mu tàmò .. na Vùkovarsku. Pošto smo kào na ìnternetu vùdjeli, jèl, da ste ví tò, vǎmo-tàmò...*

6. *Trázili su àgente na ə telefònima. Zǎ òpče informácije. Znáci, doslòvcē, u nǎtječaju je písalo, ví ste, nè znam, əə > znáte se slúžiti ìnternetom, i tò je svě što ti trèba. Trěaş bìt, okěj, ljùbazan ī ī nè znam, onāk, .. nòrmalno nèkako òbavit rǎzgovor: čòvjek će te nǎzvat i pítat ‘É, kǎkvā je temperatúra dǎnas u Londónu?’, tís mu izgùglat i, nè znam, i rěčes mu. Náči, mòžes > .. nǎzvače te nèko, pítače, kòjē je rǎdno vrjéme nèke bànkē, nè znam gjjē.*

³⁷ O gubljenju suglasnika među samoglasnicima v. Kapović 2011: 23.

Upravni govor može sadržavati i često sadrži elemente dramatizacije, tj. u upravnom se govoru original, kao što je rečeno, obično inscenira u većem ili manjem stupnju. Za variranje količine elemenata dramatizacije, odnosno stupnja inscenacije usp. 1., 7. i 11. primjer, gdje je stupanj inscenacije relativno velik, s 4., 13. i 38. primjerom, gdje je stupanj inscenacije relativno malen ili nulti. S funkcijom je inscenacije originala povezana i činjenica da upravni govor prenosi više elemenata ovojnice nego bilo koji drugi tip prepričavanja diskursa. Doduše, količina elemenata ovojnice koji se prenose u prijekaz u upravnom govoru, nije zadana, nego može varirati od govornika do govornika i od slučaja do slučaja (usp. 1. primjer). Od elemenata se ovojnice u upravni govor nužno prenosi orijentacija, odnosno deiksa. Naime, ne postoji pravilo po kojem bi se bilo koja vrsta originalne deikse (lična, vremenska, prostorna, socijalna itd.) prilagođavala situaciji prijekaza, pa se deiksa prijekaza može smatrati vjernom originalnoj onoliko koliko ju je točno uspio ili htio prenijeti prekazivač. Drugim riječima, u prijekazu u upravnom govoru kao polazište orijentacije služe isključivo koordinate originala, iako su moguća određena odstupanja od originala, koja se mogu shvatiti samo kao netočan prijenos originala, a ne kao promjena deiktičke perspektive³⁸. Doduše, iako postotak prenesenih elemenata ovojnice i vjernost originalnoj ovojnici nisu isto, te je parametre vjerojatno nemoguće dosljedno razlikovati. Uz to što se obavezno prenosi iz originala u prijekaz, za orijentaciju se može pretpostaviti da se u pravilu prenosi i najvjernije. Međutim, analizirana građa to niti potvrđuje niti osporava jer mi u velikoj većini slučajeva originali nisu poznati. Ipak, u slučaju socijalne deikse nije nužno poznavati original da bi se utvrdio odnos prema originalu. Tako su mi poznati slučajevi kad su prekazivači u upravnom govoru riječi originalnih govornika navodili kao da im se oni obraćaju sa »ti«, iako mi je poznato da im se oni obraćaju sa »vi«. Kad se govori o deiksi valja imati u vidu i činjenicu da glagolsko vrijeme nije isključivo deiktička kategorija nego da može imati i razna druga značenja. Tako je u osječkom upravnom govoru moguće pretpostaviti varijacije vremena (historijski prezent/perfekt, prezent u futurskom značenju/futur I., krnji perfekt/historijski prezent/puni perfekt, svršeni prezent/futur II.) koje ne bi bile primarno deiktičke, a u govorima s više glagolskih vremena moguće je pretpostaviti još više takvih varijacija. Isto, ali u manjoj mjeri, sigurno vrijedi i za neke druge deiktike, kao što su razne pridjevske i priložne pokazne zamjenice.

Manje se obavezno i manje vjerno od orijentacije u prijekaz upravnoga govora prenosi drugi dio originalne ovojnice: način priopćaja. Tipična su obilježja načina priopćaja ekspresivno-dijaloški elementi, jezik, dijalektalne, sociolin-

³⁸ Tvrdnja proizlazi iz definicije upravnoga govora, jer ako se deiktička perspektiva promijeni, onda više nije riječ o upravnom govoru, nego o nekom drugom tipu prepričavanja diskursa.

gvističke i stilske osobitosti, govorne vrednote te ostale pojave koje prate govor. Ekspresivno-dijaloškim se elementima smatraju pojave kao vokativ, imperativ, optativ (neke upotrebe), razni tipovi elipse glagola, krnji perfekt, razni uskliki, njima slični idiomatski izrazi i općenito mnoge usklične rečenice, upitni izrazi kao *zar ne?*, retoričko pitanje, prezentativi *èvo*, *èto*, *èno*, etički dativ, ekspresivna ponavljanja, a ovamo se mogu dodati i neki konektori, npr. *pa*, *i*, *ali*.³⁹ Svi oni mogu stajati u prijekazu upravnoga govora, i nema pravila koje bi ih u tom ograničavalo. Koliko se vjerno prenose, ovdje nije moglo biti istraženo, ali se sam po sebi nameće zaključak da ih prekazivači mogu i oduzimati i dodavati u odnosu na originalno stanje, ovisno o njihovoj sklonosti k dramatizaciji. Zanimljivo je kako se u upravnom govoru postupa u slučaju kad jezik originala nije identičan jeziku govorne situacije prijekaza. Prema Evansu (2013: 73) u engleskom i mnogim drugim jezicima uobičajeno je da se original pri upravnom govoru prevodi na jezik koji se upotrebljava u situaciji u koju je uklopljen prijekaz, ali to ne vrijedi općenito, pa tako u mnogim aboridžinskim jezicima prekazivač zadržava jezik originala čak i kad može pretpostaviti da adresat taj jezik ne razumije. U analiziranoj građi nije bilo slučajeva nepoklapanja jezika govorne situacije prijekaza i jezika originala, ali na temelju vlastitoga iskustva, ponajprije s njemačkim jezikom, mogu zaključiti sljedeće. U osječkom se upravnom govoru, ako adresati ne razumiju jezik originala, original obično prevodi. Iznimke su uglavnom samo više ili manje općepoznati kraći izrazi. Slična je situacija i kad je jezik originala adresatu poznat. U tom se slučaju duži odsječci govora također obično prevode, iako ne uvijek, a na izvornom se jeziku iz različitih razloga mogu zadržati neki kraći dijelovi. Naravno, može se pretpostaviti da situacija ne mora biti ista u slučaju kad je prekazivaču materinji jezik jezik originala i kad mu je materinji jezik jezik prijekaza, ali u ovom se radu fokusiram samo na drugu mogućnost. S dijalektima je situacija nešto drukčija nego s jezicima. I u ovom se slučaju ima u vidu samo situacija kad dijalekt/govor originala prekazivaču nije materinji. Hoće li prekazivač u takvoj situaciji prenositi dijalektalne osobitosti u vlastiti govor ili ne, uvelike ovisi o sklonostima prekazivača, ali i o funkciji prepričavanja. Naime, prenošenje tuđih dijalektalnih osobina u prijekaz za neke prekazivače može biti barem djelomično automatizirano, ali, bez obzira na to, ono obično služi da istakne neke dojmive osobine originalnoga govornika. Prekazivač te osobine smatra dojmivima iz raznih razloga, npr. zato što su mu komične ili iritantne. Pri tom prekazivač, naravno, dijalektalne osobine ne prenosi sasvim točno i nerijetko ih pre naglašava. U analiziranoj se građi nalazi nekoliko prijekaza govora jedne osobe čija akcentuacija ima neke staroštokavske elemente (ovdje je zovem Jasna),

³⁹ O ovim elementima usp. Падучева 2010: 341 *sq.* i Renzi, Salvi, Cardinaletti 2008: 449 *sqq.*

a također njezin originalni govor. U 1. primjeru Jasnin govor prepričavaju prekazivačica A., koja u prijekaz ne unosi nenovoštokavsku prozodiju, i prekazivač B., koji je u prijekaz unosi vrlo umjereno, a u 7. primjeru Jasnin govor prepričava prekazivačica (A.), u čijem se prijekazu nenovoštokavski naglasci nalaze češće nego kod same Jasne, između ostaloga i na mjestima na kojima se oni kod nje ne bi mogli pojaviti (usp. sa 9. i 23. primjerom, u kojima se nalazi izvorni Jasnin govor).

7. A.: *A kâžem ti kad je pričala kad je u bólnici òstala: jěbô te, štà je òna tîm dõktorima... Svě poslágala, Āna, i vóče i svě na ormárič, .. i sèstra joj rěkla da nè smije... — B.: Nè smije tó. — A.: ...jôj... Ajde sãmo, kaže, da já... — B.: Sãmo vòda... — A.: Ajde sãmo da já vîdim da tó nèko màkne. Kâže òna, ali môramo zbog vizíte. — Kòje vizíte, kòje? — Pa dõktorove. — Já çu se s dõktorom obraçùnati, a vî tó da nîste pîpnuli. Āko... > Já ne mògu, kâže, já stálno daæ se dîžem, .. štãpom? — Kâže .. òna, ovaj, .. ali môrate, gõspođo. — Āko dõktor kâže da môra, môra. Ako dõktor kâže da môra, já çu to svě pokûpit u kèsu i já idēm kûçi. (...) Òna kâže, jeste imali stòlicu?: jěbô te kad je òna pòçela prîçu. Stòlicu? Pa nîsam ni kãvu jùtros popîla: dok sam se dîgla, pa ùzela sãmo tõrbu na ràme, pa vãmo kod dõktorice, pa ùputnicu, pa tãmo, pa u bólnicu (prekazivačica nabrajajući udara rukom po stolu), pa křv vãdi vãmo, tãmo... Dì, kâže, .. od çègã stòlicu? — C.: (kroz smijeh) Nîsam imala, nîsam imala vrěmena da òpçe da sjědnem, a kãkã stòlica?, çòvjeçe.*

Dok se u prethodnom primjeru dijalektalne osobine u prijekaz unose barem djelomično radi pojačavanja komike, u sljedećem se primjeru one unose u prijekaz vjerojatno kao pojava koja prekazivačicu dodatno iritira.

8. *I ònda, kak su nam .. æ o- ònõ màlo po màlo povlãčili spîse sěbi u Zãgreb, òvãj .. ònda su stálno bíli na telefónu, znaš, pa pãljba: ‘pa kãj ste òvõ?, a kãk ste òvõ?’⁴⁰: a jěbô te više, ùzmi pa çitãj.*

Osim dijalektalnih osobina te sociolingvističkih i stilskih osobina, o kojima u analiziranoj građi nema podataka, pri upravnom se govoru iz originala mogu prenositi i neke druge osobitosti govora, kao što su govorne mane ili, kao u 9. primjeru, tepanje. Modifikacija se govora kao u prethodnom primjeru, naravno, ne može smatrati prenošenjem osobina originala, nego eventualno njihovim karikiranjem.

9. *I já òpe lěgnem .. i já zãdrēmam, kãd, pól dvãnaes pròšlo, èvo móg Mãrina: ‘Mámá, jel pãvaš?’. Ja kãem, pa dà, pòmalo, já na ráte.*

⁴⁰ Informantica se u prijekazu koristi modifikacijom govora koju bi u nedostatku stručnih termina bilo najjednostavnije nazvati kreveljenjem.

10. *I Zlätko njëmu, kak je biò prèhlađen, nije se mògo dèrat, znâš, i Zlätko ovak kao: tí bi mrtav ðà mene.*⁴¹ (...) — *Kò pičkica nèka s ònim glàsom pròmùklim. (...) — (...) A òvāj njëmu kaže mrvo-ládno: ‘Štà ti je s glávòm?’.*

U upravni se govor prenose i govorne vrednote. I njihovo prenošenje ovisi o sklonostima prekazivača, o funkciji prijekaza, a također o funkciji i vrsti samih govornih vrednota. Za fonacijske govorne vrednote usp. oblik *mámá* (prvo je dugo naglašeno *a* višega tona, a drugo nižega) i tih tanak glas u prethodnom primjeru te tihi govor i coktanje jezikom u sljedećem. Međutim, ne prenose se u upravni govor samo fonacijske govorne vrednote (tempo, dinamika, intonacija, stanke i sl.), nego također mimika i geste (usp. 20. primjer), ali i neverbalne obavijesti koje izlaze iz okvira govornih vrednota, kao što su oponašanje hoda u 1., ljuljanje i otvaranje patent-zatvarača u 11. te udaranje rukom po zidu u 52. primjeru, a možda i udaranje rukom po stolu u 7. primjeru.

11. (...) *Nè, òna òno... Ovàk glèda-glèda-glèda-glèda – svì se ràzišli, .. a Míra sjèdī, Míru nije ni skužila, a Míra .. ònò, šútī, dòbro je. Ê!*⁴² .. *Jâ bi, kaže, bòbi pikant, ònāj, kaže, sa kikirikijem, znâš: .. smòki s kikirikijem, nèšto... Reko: .. slùšaj, reko, Marinèla je .. > jâ nêmam kod sebe ni lipe, reko, kad dòđe Marinèla, pa čemo viit nèšto, vàm-tàm. C (coktanje), .. ahâ, dòbro-dòbro. Ljúlja se ovàk, i òde u sálu, i ništa... Pròšlo jèno sèam-òsam minútā: .. dòlazi, imā sad ònū tòrbicu, nâš, .. tòrbicu preko ràmena nèku málu, di joj je mòbitel, nâš òno kào... Dòđe dò mene: èj, Làslo! Reko, mòlim. Ovàk ràjf òtvàra (prekazivač sam otkopčava neki patent-zatvarač)... Ê! Àj donèste mi s kikirikijem. Pička ti mäterina, čòče, dèset kúnā papirnato, kùiš òno, a mào prije da joj jâ kùpim kao ònò vâmo-tàm.*

Priekaz se u upravnom govoru markira glagolima govorenja i nekim drugim glagolima, naznačavanjem originalnih adresanata i adresata i nekim manje specifičnim markerima. Naziv je markeri prijekaza točniji nego što bi bio naziv uvodni elementi, zato što se oni ne nalaze samo na početku prijekaza, nego se mogu i više puta ponavljati unutar prijekaza, a mogu biti i njegov neodvojiv dio. Od oblika glagola govorenja priekaz pri upravnom govoru najčešće markiraju sljedeća tri oblika: *kâže, kâžem* (relativno često su reducirani kao *kâ(ž)e, kâ(ž)e)m, ka(ž)e, ka(ž)e)m* itd.) i nenaglašeni⁴³ oblik *reko* (rijetko se reducira u *ko*). Oblici su *kâže* i *kâžem* gotovo uvijek u historijskom prezentu, što ukazuje na to da su za upravni govor karakteristični upravo narativni konteksti te da je

⁴¹ Tihim tankim glasom. Glasovi *p* i *ð* umjesto *s* i *z* vjerojatno služe da bi na neki način dočarali govor prehlađene osobe začepljena nosa.

⁴² Prekazivač pri navođenju originalne adresantice u cijelom primjeru govori tiho (polušaptom), kako je vjerojatno i ona govorila da je drugi ne čuju.

⁴³ Oblik je sasvim rijetko naglašen kao *rèko*, ponajprije ako je i pred njim i iza njega stanika.

sam upravni govor svojevrsan »produžetak« pripovjednoga režima interpretacije. Na narativnost konteksta karakterističnih za upravni govor ukazuje i historijski prezent glagola kojima se opisuje neverbalno ponašanje originalnih sudionika komunikacije (usp. 1., 11. i 20. primjer). Klauze s oblikom *kâže* češće su komunikativno neraščlanjene nego raščlanjene, odnosno većinom se ne dijele na temu i remu, nego su potpuno u remi.⁴⁴ Komunikativna se neraščlanjenost formalno očituje tako da subjekt, ako je izrečen (a vrlo često je neizrečen), stoji iza glagola, a ne ispred njega (usp. 7., 20., 55., 66. i 70. primjer). Ova je pojava naizgled sasvim trivijalna: kad postoje za to razlozi, govornik se tematizira, tj. izdvaja iz procesa označena predikatom, a u suprotnom se uklapa u proces. Ipak, zanimljivo je da, na primjer, u mnogim čakavskim govorima takav red riječi uz odgovarajući oblik *govõri* vrijedi samo za imenice, dok je lična zamjenica trećega lica gotovo uvijek pred tim oblikom, a iza njega iznimno.⁴⁵ Doduše, u analiziranoj građi ima i nekoliko primjera u kojima subjekt izražen ličnom zamjenicom stoji pred glagolom. U građi su to samo primjeri kao *õn/õvāj mènì/njèmu kâže*. Oni se pojavljuju u dijela informanata, dok se u drugih informanata nalaze primjeri kao *kâže õn mènì*. Teško je reći u kojoj je mjeri red riječi tipa *õn mènì kâže* osobitost govora pojedinih informanata, a u kojoj je mjeri uvjetovan kontekstom, ali je sigurno da on ovisi o oba spomenuta faktora. Za takav, rjeđi red riječi usp. primjere 10. i 12.–14. U slučaju je osječkoga oblika *kâžem*, uz koji ne može doći imenički subjekt, lična zamjenica *jâ* u većini primjera pred glagolom. Svi primjeri sa zamjenicom *jâ* iza glagola potječu od jedne informantice. Uz oblik *kâžem* u velikoj većini slučajeva dolazi lična zamjenica u nominativu, a nema je rijetko, kao u 7. i 24. primjeru. Objekt je u dativu (adresat) uz *kâžem* relativno rijedak (usp. 15., 20. i 56. primjer). S druge strane, uz oblik *reko*, koji se također upotrebljava za prvo lice jednine, u pravilu nema ni subjekta ni dativnoga objekta (subjekt uz *reko* ipak je zabilježen nekoliko puta – usp. 21. i 25. primjer). *Reko* je prežitak aorista, a upotrebljava se slično kao historijski prezent *jâ kâžem*. Između tih dvaju markera postoji jedna stilsko/sociolingvistička i barem jedna funkcionalna razlika. Stilsko i sociolingvistička je razlika u tom što je *reko* regionalizam i ima odgovarajuće konotacije, pa će ga manje upotrebljavati osobe kojima je stalo da te konotacije izbjegnu, odnosno oblik će se *reko* manje upotrebljavati u slučajevima kad je poželjno izbjeci takve konotacije. Međutim, iz analizirane se građe vidi da postoje osobe koje preferiraju jedan ili drugi marker neovisno o sociolingvističkim i stilskim faktorima. Oblik *reko* prilično često upotrebljavaju i

⁴⁴ O komunikativnoj neraščlanjenosti rečenice v. Падучева 2015 pod 4 i Шведова 1980: § 2138.

⁴⁵ To odgovorno tvrdim za ugljanske govore, kojima se bavim.

mlađi i stariji informanti. To svakako vrijedi za informante između 30 i 76 godina, dok govor ostalih informanata nije (dovoljno) zastupljen. Za funkciju bi se oblika *reko* i historijskoga prezenta *jâ kâžem* moglo reći da je većinom ista. Ipak, oblik *reko* neće stajati, ili barem nije uobičajen, u slučajevima kad se navodi adresat (?reko jâ njemu), a ni u slučajevima u kojima subjekt valja istaknuti kao temu, fokus kontrasta i sl. Osim toga, *reko* se upotrebljava znatno češće nego *jâ kâžem* kad govornik ne prenosi vlastiti govor, nego vlastite misli, iako se u toj funkciji mogu upotrijebiti oba spomenuta markera kao i neki drugi.

12. (...) *i jâ kâžem 'znáte štà: krêće àtak, jâ se povlāčim', i òn mēni kâže 'vīdim: blāgo vāma, vī bār mòžete', znāš.*

13. (...) *I okēj, òn mēni kâže 'tī u tòm svēmu ònda glēdaš nà sebe': dā, glēdam nà sebe òvaj .. kào što tī glēdaš nà sebe.*

14. *I jâ dôđem kòd njega po kòvèrtu, i òn mēni kâže, è, .. dānas dòlazi Ànita, tâ kao šēfica administrācije, pa ču jâ ovaj vīdit s njôm svē pa ču te obavjēstit. È, jēbi ga, reko, Slāvene, zakāsnili ste: jâ dòbila. Ū jēbēm ti, kâže òn, štà ču jâ sād.*

15. *Jâ tō izmjēšō, čòeče. A òna, tō ti, Ìvane, nè bi lōše bīlo, .. kae, ùzēt fīno .. to mēso, .. māl koc u brāšno, māl koc sāmò pròpržit, kâže, na ūlju, .. i ònda, kâe, tō kad vī òč'te.*

16. *Mēne je nà tāj drūgi ràzgovor kad sam išla na še- > u šečerānu, vòzila nēka tàksistkinja .. i kào əə sād òna mēni 'kàko ste mi vī dānas', hehe. I jâ ònō .. nāpeto. – Zāšto? – I sād jâ njōj kâžem, pā, ìdem kao na ràzgovor. – Àhâ, dòbro-dòbro.*

17. *Zlātko mi je rēko .. jùčē kào, jel tī plānīraš ič na Àdvent u Zàgreb; kâžem ja, nè: nīsam planīrala; kao èvo, prījatelj mu je jāvio da su dòbili stānje pri-prāvnosti četiri, a pēt je teroristički nāpad.*

18. *I sād, kad je òn òšō, kâžem jâ, štà si slāgo čòvjeka? – À, jēbi ga, ionāk sam pòpravio, nīje sād tō nēšto, tō ste vī, vī nēš ste, ònō .. vāmo-tāmo. – Kâžem jâ, a za kādū? – È, sjētio sam se, al nīje sād jōš vrjēme da mu tō kâžem.*

19. (...) *Kúpili kòkoše nēke, znāš, vāmo-tāmo, i sād bìo dùbok > dùbok snjég. Sād jâ, kâže, glēdam, glēdam, štà s kòkoš (... nerazgovijetno), a kòkoš, kaže, zàpala u snjēgu. — Dvê-trī kòkoške pòbjegle .. u snjég. — Pòbjegle. I sād u snjēgu i zàpale, čòeče bòzjī. — A òna, kaže, mórala prèvò lòpatom snjég... — Pa, léga, kàk da dòđe dō njīh, pa lòpatom vāmo-tāmo da òčisti snjég da izīđu vān. Kaem, pa jēbō ga tī, pa tō s ti, reko, ljētne kòkoši, čòeče. Kâže, kàk mīšliš? Pa sād zīmske mórāju imat skīje, reko, pīčka mu mātèrna, da ti ne zàpadnu u snjēgu.*

20. *Jâ kâžem Dālijī, pa štà je òn napīso tō? Kâže ona, pa – ovāko pokāzuje –, pa jel vī znáte da òn nīje nòrmalan?*

21. *I nazòvè ti òna mène vídeopòzivom i òkreçe tâj, znâš, mòbitel i... Jā reko, gòre, Mājo, gòre vam je kùčica.*

22. *A nè znam. Dòšò je dòlje bio .. na rúčak i káže, tìtrā mu svè slika nèšt. Jā rèko ‘kāk ti tìtrā?’: nè znam, prèklāpa mi se.*

23. (...) *I jā kážem (tj. sama sebi), reko, rúčka ìmam, ìdem jā sād brzo vùdit u rècept štā mi > jel mi nèšto fāli.*

24. *I Īvan káže, āj kúpi mi òrāha mǎlo. Četřès kúnā òrasi. Tò jòš nìje ni pùno, znāli su bìt i pedespèt. Jèlda jèdno vrjème? — Dǎ. — Āj, reko, ìdem mu ùzèt za žèlju, jòš kážem (...)*

25. *Naçi, ùsmeni > pìsmeni je bìo ùjutro u òsam, ùsmeni je bìo vèč u pòl jèdan. Òna i je dòšla u pòdne, .. i jā sam dòšla u pòdne, jer sam > nìsam znāla oçu znāt nāč tū > tâj kabìnèt, .. i reko, ājd ìdēm rànije, pā nìšta: štā, sjèšču tàmo i zújiču mǎlo.*

Perfekt glagola *rèč(i)* kao marker prijekaza pri upravnom govoru upotrebljava se u govornom režimu, tj. kontekstima u kojima historijski prezent, odnosno pripovjedni režim interpretacije, nije moguć⁴⁶ ili se ne preferira. On je s tim u skladu uobičajen uz priložne oznake načina, uzroka i vremena u upitnim i zavisnim rečenicama te u njima formalno sličnim konstrukcijama, uz negaciju i u nekim drugim kontekstima. U ovom slučaju subjekt, bila to imenica ili lična zamjenica u kojem god licu, obično stoji pred glagolom. Drugim riječima, prijekazi markirani perfektom od *rèč(i)* komunikativno su raščlanjeni, odnosno subjekt je jasno izdvojen iz procesa. Smatram da je to u skladu s režimom interpretacije. Naime, u pripovjednom je režimu naglasak na nizanju događaja, a subjekt, tj. entitet, se uklapa u događaj tako da se rečenica ne raščlanjuje (pojednostavnjeno rečeno, ne pita se što subjekt radi, nego što se događa). U govornom je pak režimu uobičajeno da se na sceni prvo pojavljuje subjekt, a da se potom o njemu nešto kaže (pojednostavnjeno rečeno, obično se pita što subjekt radi, a rjeđe što se događa). Uz sljedeće primjere za perfekt glagola *rèč(i)* usp. također 4. i 71. primjer.

26. (...) *A zàtò što òn rèko, tò nās ne zànīma, tò je mòja sèstra prìje čìtala, .. znāš, .. Mārīja. I sād òna, ‘jel sùprug kòd kuće?’ , kúžiš?*

27. *Prvò je rèko, nèče ìč, ònda je rèko, ājd ìdem, kaže, mǎlo. (...) Prvò je rèko, òče-nèče, znāš, jer je Mārko rèko kào, ak òš, dóđi, ako nèš nè mōraš (...)*

28. (...) *E ònda mi je jèdna žèna rèkla – u bìti nājprije je bila òvā pàtronažna –: ùjutro kad se ùstaneš, prirèdi si nāveče kòricu krùha i nèmōj se ùstajat, ..*

⁴⁶ Postoje konteksti koji u pravilu onemogućuju pripovjedni režim interpretacije, kao pitanje, oznaka trajanja itd., usp. Падучева 2010: 14 *sqg*. Narativna interpretacija nije moguća ni u mnogim zavisnim rečenicama.

pòjedi tû kòricu, màlo odlèži .. jòš u krèvetu, zažmíri i ònda se... Jòj, próbala sam i tò, bìlo mi to prívò smjéšno, al kad stváрно više nísam mògla (...)

29. *Jâ sam srèla mòju ovaj dòktoricu, jèl, ginekològinju u grádu... .. Sâmo me je pògledala i rèkla: kâd s tí zâdnjī pût bìla kòd mene? Pa poslje póroda. Pa krâsno, kâže.*

30. *A da si rèkao, Mislave, .. Nâdo, oš çips? ‘Mòže.’ I gòtovo, znâš ònò. Ovâk, jâ joj nâbrojo pâr stva-... Jebò te, je se zbúnila, nâš ònò. Òna bi kâo i òvò i òvò i òvò, svè kâo.*

31. *Kâk je Pávlovička rèkla: Sònja, òvò je tvòja gòdina. Àjde, reko, .. da vìdimo.*

32. *Štà jâ znâm: mòžda se uòpçe nè snâdem. Jâ, jâ s računovòdstvom nèam nìkakvo iskústvo, iako mi je žèna rèkla, tò je svè što > svè se tò dà nauçit: .. náçi, ni ekonomísti ne izâđu s fâksa pa da znâju rádit, svì ùçè, òvâj .. svè je stvár kòlkò hòčeš i kòlkò imâš klíkèra, i ònò...⁴⁷*

U analiziranoj je građi sporadično zabilježen i glagol *rèč* u drugim oblicima kao marker prijevaza, a sporadično su zabilježeni i drugi glagoli koji markiraju upravni govor kao *govòrit*, *príçat*, (*dogovòrit se*), *víkat*, *napísat*, bezlično *písat*, *pítat*, (*is*)*komentírat*, *bít*, *pòslat* i neki drugi glagolski te djelomično ili potpuno neglagolski markeri. Uz sljedeće primjere usp. i 3., 4., 5., 6., 8., 10., 47., 77. i 174. primjer.

33. *I ònda će dòč tàmo i rèč, òvâ djèca mi òpèt nísu dála.*

34. *Misim .. ònò, u pâr návrâta je znâo rèč, ònò, jâ lègnem sâm, ìsto, ònò, nè spâvam...*

35. *Tolikò ga síljuju, da òn jèdnostavno .. i da pétpūt kâže⁴⁸... Nèki dân je rèko nèš, šta sam jâ... — ‘Prìprēmam rúçak.’ — ‘Prìprēmam rúçak’, i òa sam víkala ‘nèma zajebàncije’, da tàk nèko çùje: nèš je > òn je iskomentíró kâo djèca su me kâo .. djèca su me kâo > nè puste me kâo, mòram tû nèšt, a jâ víčem ‘nèma zajebàncije’.*

36. *I ònda smo Beàta i jâ komentírale kâo ònò, dé, Làna, tèbe çemo bàš òdbit, ònò.*

37. *I òna je njèmu cjélo vrjéme govòrila, kad izâđete vân, nèçete znât štà ste vìdjeli, štà níte, nèçete zàpâmtit. Znâçĩ, gòre imâte...*

38. *Tò Zlàtkova Làna pòslala òvâj, kâo, oçe òvâ çâsna sâd u pàkao?*

⁴⁷ Ovo je granični slučaj, koji se može shvatiti i kao polunavođenje (v. pod 7). Drugo se lice može shvatiti kao opće drugo lice.

⁴⁸ Tj. ne može odbiti ljude koji ga zovu da se s njima druži.

39. *Mēne jèdīno tō jèbē sād što me svì tīskaju: kã će bīt svàtovi?, kã će bīt svàtovi?, i ònda kào: znãš da bi tī trèala ròdit, da ti kùca bìološki sât? Štã te bòlī kùrac: kùca mòj, nè kuca tvòj, jèbo te.*

40. *A njēgov komèntār je: pa ì jã sam tō rádìo.*

41. *I ònda òn > njēgov je zãključak svègã: jã sjèdīm kòd kuće i tēbe čekam da tī dòđeš.*

42. *Mēni je nãjbolji Zlãtko kad kãže, kad jã pòcnem brũndat ‘jèbēm ti kùču, jèbēm ti ùkučane: nìko nìšt’, ònda òn kã-, jã çu u nèdjelju ùsisat. Dòđe nèdjelja, a òn: jòj, pa štã me nís pòdsjetila?*

43. *Tãta ovãk glèda ù mene ‘Kò je tò?’, jã ovãk ‘Mòja šèfica, šúti.’*

44. *Ali .. nãš ònò: dòđe nèko kùpit kãrtu, ha onãk, ‘opròstite, mòrate čekat da aviòn òde.’*

Prijekaz u upravnom govoru ne moraju markirati glagoli govorenja i njima bliški glagoli. Štoviše, mogući su i prijekazi bez ikakva neposredna markera. U tom se slučaju radi kratkoće može govoriti i o nultom markeru ili nuli. Ipak, i pri nultom markeru adresatu mora biti jasno da je riječ o prijekazu. To se postiže s jedne strane pomoću konteksta, koji i bez glagola govorenja može adresata pripremiti na prijekaz, a s druge strane pomoću osobitosti samoga prijekaza: njegova verbalnoga sadržaja, govornih vrednota i neverbalnih osobina. Ni smjena govornika originala unutar jednoga prijekaza ne mora se posebno naznačavati ako je uočljiva iz teksta, govornih vrednota i drugih neverbalnih elemenata. Neposrednoga markera vrlo često nema u nekim slučajevima nereferečnosti originala ili originalnoga govornika upravo zbog nereferečnosti, tj. zato što je riječ o slučajevima u kojima se ne može tvrditi da je netko konkretan nešto rekao. Takvi su slučajevi nereferečnosti originala pri parodiji neke situacije (usp. 45. i 7. primjer, a i nešto drukčiji 49. primjer), nereferečnost originalnoga govornika zbog iterativnosti situacije (original se u osnovi ponavlja, ali govornici ne moraju, iako mogu, biti svaki put isti, usp. 46. i 48. primjer) i imaginarno obraćanje stvarnoj osobi⁴⁹ (usp. 8., 22. i 47. primjer). Naravno, markera ne mora biti ni u raznim drugim slučajevima.

45. A.: *Kãže Jãsna, ‘Mãrko, ìmãmo no-? Ìmamo, ìmamo nõvaca. Ìdemo kùpit > kùpiti nešto.’ Mãrko kãže, ajde, tī izabèri pòklon. Žèni ìzabrala çètke za kòsu i ìzabrala njēmu dezodòrans i nēš za brijãnje. ‘Nèka ìmã, kaže, Mãrko, tó je jèdna ùspomena ljèpa. — B.: Vjèčna ùspomena, nè ljèpa. — C.: Pãsta za zũbe – vjèčna ùspomena. Hahahahaha. Tã smo kùpili: èto, Zìrodènt, nek ìmã vjèçnu ùspomenu i gòtovo. — A.: ‘Dòšo: jã napràvila vĩnski gũlaš.’ (...)*

⁴⁹ To je svojevrsan prekazivačev komentar na tuđi iskaz ili čin koji je prepričao. Ovu pojava treba terminološki razlikovati od smjene govornika, iako te dvije pojave u konkretnim primjerima nije uvijek moguće razgraničiti (usp. 13. primjer).

46. A.: *Jòš prìje kad je dólazio: ònō mřvice pō tōrbe.* B.: *Ònda vādi rēzje: .. dē vīdi jel òvō plāčeno. — (...) A rēcimo, .. sjēdīš pored njēga, òde ti nōs u pičku. (...) Čika Mírko, izvòlte pīvo tū.⁵⁰ – Ahā, dōbro, mòže, mòže. Onda vādi, onda odjēdnōm bū – òde pīvo u pičku mäterinu: na stòlu se prēvrne. Jōj! ‘Pàrdōn.’ Ajde.*

47. *Jā òdem, .. nit me prēgleda nit ništa: .. mōrate ič na operāciju. Aj dōbro, jā mīslim, kad dōdem u bólnicu, prēgledače me. Ništ. Jā išla na operāciju bez prēgleda bez ičega. U bitu na propuhivanje, jē, .. al me je rēzo. Da bi òn pòslje tōg rēko, vī mōrate pōnovno: nakon dvā mjēsa operācija. Mōlim? Ma čōvjēče, nēma šānse. I pòslje tōg jòš na ùmjetnu oplódnju. Ma dāj tí mēni rēc kōjī jā imām pròblēm, zāšt jā idēm na ùmjetnu oplódnju. Néam nīkaki pròblēm, štā č jā sād bēz veze ònō?*

48. *Òne mēni održāvaju svē što trēba. ‘Nēmōjte vī mī čemo, nēmōjte vī mī čemo.’, preko pūta mēne, evo tākō. I kad smo krēčili, jā nīsam dólazla kùč četřnaes dānā: ‘Nēmōj dólazit, māma, dok svē nē bude gòtovo.’, kad smo stān sređivali.*

49. (...) *A Milénko kòntā. Kāk s tí ònō zòvēs? Kaže, Náda. A jel bi tí koláčā mòzda? Kāo bī, da. I Milénko, ajd, èvo ti. Kad òna ovākō, léga: rāšřri, léga, prēd njū i ùdri. Milénko joj prīča... Ma sām tí prīčaj, rōđo. — A Milénko svē: očēš jòš jēdan, očēš jòš jēdan. — ‘Pà mòže.’*

50. *Jùčē sam bila kod dōktora: káže, trī kile ste se ùdebljali. Kad jā nē mogu mājje. A òn se smīje, kākō nē možete? Pa nē mogu.*

U prijekazima bez glagola govorenja kao neposredni markeri mogu funkcionirati oznake adresanta i adresata ili samo oznaka adresanta. Uz sljedeće primjere usp. i 15. i 42. primjer.

51. *Ā ovaj, dōđemo na blāgājnu, i òvā káže ovaj kào: jeste vī bōlesni? Jā kážem, nē. Jōj, kaže, svā ste mī nātekla .. > otēčena. Svā ste otēčena, znāš. Jōj jā Ani: jesi vīdila, .. jesi vīdila štā mi rēkla òvā, .. da sam svā na-?*

52. (...) *I òn òdma ūšō i òdma sliku srūšio. A Mārko polúidio. — ‘Šta je to?, lampèrija?’ Dū slika dōle. — Òn dōšō: ā, a lampèriju ste vī tō tū (prekazivačica udara rukom po zidu), ā. Jēbō te. — Slika bū dōle. — A Mārko nā njega: pa Mírko, pa pička mu mäterina, prvē pūt u kùči.*

Postoji još jedan nespecifičan marker prijekaza koji donekle zamjenjuje glagole govorenja. To je čestica *kào*. Ona je nespecifičan marker prijekaza zato što uz funkciju markera prijekaza ima i neke druge funkcije izvan prepričavanja diskursa. Za nju bi se moglo reći da je s obzirom na svoju funkciju u pre-

⁵⁰ Adresant originala može biti bilo tko.

pričavanju diskursa na pola puta između oznaka približnosti i skraćivanja originalnoga diskursa, koje se obrađuju pod 8, i markera prijekaza kao što su glagoli govorenja. Zanimljivo je da u toj funkciji u osječkom govoru dolazi upravo oblik *kào*, a ne oblik *kò/ko*. *Kào* se može i ne mora kombinirati s glagolima govorenja i srodnim glagolima. Uz sljedeće primjere usp. i 1., 5., 27., 49. i 51. primjer.

53. *Poslje operácije tû u Ôsjeku .. dõktor kêže, biče svè u rédu, biče svè u rédu; dõšla jâ za mjèsec dánâ: vâši jâjnici òpce nîsu ovaj .. prólazni, i tó kào nêma šânse... Âj dõbro.*

54. *Dâlîja je napisala ‘înterеси – muškârci i žène’; .. pička joj mâterina. — Ma òna je tó slûčajno: kào ‘zanímaju me: .. muškârci i žène’.*

55. *I kâe mèni Vùčko: aj víču jâ sa mâmom, kêže, imâ ti òna kao nêki švâpski grõb .. kao tû imâ pûnomoč kào iz nêkih Švábâ iz Njèmačke, jèl, vâmo-tâmo (...)*

56. *A ljêpo, jâ im kêžem: glèajte, gòspođo, ovâkõ: mòja sùpruga nîje zainteresîrana, .. reko, ùpravo, reko, jùcè bîo velečâsni, misim kào jèl, i vâmo-tâmo .. svétîli stân – kao što i jê bilo (...). – da im dâm do znânja da ìpak ònõ fâjront si, znâš. Pa ònõ, nâš, vâmo-tâmo, kao òna mèni: ma dõčemo mî kao drùgi pûta. Reko, nèmõjte, vâmo-ta-, i ništa (...)*

Dok je funkcija oblika *kào* relativno široka, oblik je *kò/ko* ograničen na izvornu ekvativnu funkciju, koju rjeđe ima i oblik *kào*. Zbog te bi razlike *kào* i *kò/ko* trebalo smatrati dvjema česticama, a ne dvama oblicima jedne čestice.

57. *A òna kò báger dũmdũmdũmdũmdũm: kò pèši. To zòvũ pèši ònõ .. što grâbi kao, nâš ònõ kào.*

58. *Jâ ga brîsala křpom: mástan. — Kò zâklan u pičku: svè pò njemu çobânac.*

59. *Bez vèze ònõ kui ko sad jâ i tí ovâk baljèzgâmo, pričamo (...)*

60. *Al òna znâ iskomplicírat tó: jõj òvõ, jõj ònõ, jõj ònõ, jõj ònõ. Pa, bõže mõj, kò da nîsi ìmala djéte.*

Kao što se vidi i iz prethodnih primjera, za upravni je govor kao inscenaciju originala karakteristično prepričavanje relativno dugih dionica govora, iako dionice mogu biti i sasvim kratke. Prijekaz se dužih originala jedne osobe koja nije ni adresant ni adresat prijekaza, nerijetko podržava relativno čestim ponavljanjem oblika *kêže* s neizrečenim subjektom i njegovih reduciranih varijanata, ali takvo podržavanje nije nužno, a ono nije ni moguće u slučaju potencijalnih originala te originala koji očito ne postoje (usp. 4. primjer). Štoviše, kod nekih je prekazivača takvo podržavanje prijekaza sasvim rijetko. Prijekaz se dužih dionica vlastita govora može podržavati oblicima *reko* i *jâ kêžem*, ali je ta-

kvo podržavanje rjeđe nego u slučaju govora trećega lica. Naime, logično je pretpostaviti da je jedna od bitnijih funkcija podržavanja, odnosno ponavljanja glagolskih markera, u upravnom govoru prevladavanje raskoraka između deikse u upravnom govoru orijentirane na koordinate originala i koordinata prijekaza, koje se s tom deiksom ne poklapaju. Taj je raskorak najveći u slučaju govora trećega lica, pa se zato u tom slučaju i očekuje najintenzivnije podržavanje. Uz sljedeće primjere usp. također 1., 15. i 28. primjer za govor trećega lica te 56. primjer za vlastiti govor.

61. *A jèdan dān dōđe kào: .. kākō ste, Jāsna – nije joj bilo dōbro. ‘Šēs pūtā sam hītnu zvāla: šēs pūtā. (... nerazgovijetno) I ònda su dōšli i izmjerili mi tlāk i dāli mi inèkciju i nēkako je tlāk pào: èto jèdva sam dōšla do frizērke Vēsne. Ê, .. àjde donēsi nam šēs pīva.’*

62. *I òn ti mēni pògledō gřlo i rēko, dā, klāsīčna ùpala, .. virōza òvāj, nēma tū nikakvih prètjeranih ljēkova, misim, mōšte vī kupòvat tāj Lupocèt, Lekadōl, štā vèč òčete, .. al tō će vam sām pòtisnit simptōme, .. kào tō je ùvijek ònō ìndividualno, mōže trājat pēt ili dvāespēt dānā, pa je kào > mī čemo otvòrit bōlovanje, pa vī vīdite, èl.*

63. *Kāže òn mēni... Kākō rek- > kākō rēče mēni prije jedno dvā tjèdna. Ê, káže, bila mi je, káže, ùnuka Íva i òna je, káže, nāzvala, káže, ònō... Ma kāk se ònō zòvè, jèbēm ti, što sam, káže, izgubio papīre za televīzor ono?, vāmo-tāmo. Reko, dōbro, dā, ì? Ma ònō, kāk ònō, za ònāj dresīver, kākō li ònō? Hahaha.*

64. *A jā kážem, štā čemo sād čekāt i s tīm rējama, Bōžič dōlazi, Nōva gōdina dōlazi, prāznici su tū, jā kážem, ìdemo tō rjēst i gòtovo.⁵¹*

65. (...) *Ma nije, neg ònō .. pōčela... Pa reko, Nādo, očeš li smōki, očeš čīps, očeš li bōbi, štā, vām-tām, pikant. Eeee. ‘Kāk ste ònō rēkli?’ Pa reko, očeš li čīps, bōbi ili ònō vāmo-tāmo, jā pār stvāri nābrojo. Ònda sam je zbúnio tèk: ònda štūtī, štūtī .. i sād nè može ònō znāš... ‘Pa mōže. A štā je vèče?’, káže òvāj, znāš ònō kào.*

S funkcijom je inscenacije originala, kao što je već rečeno, povezana i činjenica da je upravni govor jedini tip prepričavanja diskursa koji je dobro prilagođen prepričavanju dijaloga. Pri upravnom se govoru smjena originalnih govornika u prijekazu označava na više načina. Nastup novoga govornika u prvom licu, sudeći po analiziranoj građi, obično se označava univerzalnim markerima *jā kážem* i *reko* te nešto rjeđe nulom ili nekako drukčije. Pri tom postojе relativno velike razlike među pojedinim prekazivačima. Nastup novoga govornika u trećem licu najpotpunije se označava oblikom *káže* s izrečenim subjektom (subjekt (obično imenica ili lična zamjenica) najčešće stoji iza imeni-

⁵¹ Nije jasno je li original bio govor ili razmišljanje.

ce), manje potpuno i oblikom *kâže* s neizrečenim subjektom, a još nepotpunije nulom. Iako analiza upotrebe ovih markera nadilazi okvire ovoga rada, mislim da se ovdje o njoj ipak može reći sljedeće. Upotreba markera ovisi o duljini i dramatziranosti prijekaza, o broju i licu govornika, o povezanosti replika unutar prijekaza i o preferencijama prekazivača. Što je prijekaz dulji i dramatziraniji, i što je u njemu više replika, markeri će biti manje potpuni. Markeri moraju biti potpuniji radi jasnoće, ako je broj originalnih govornika veći od dva. Isto tako, potpuniji se markeri očekuju pri smjeni dvaju trećih lica nego pri smjeni prvoga i trećega lica. Osim toga, što su replike međusobno povezanije (odgovor i pitanje, logična reakcija na neki iskaz), markeri će biti manje potpuni. I konačno, postoje prekazivači skloniji potpunijemu markiranju kao i prekazivači koji vrlo često upotrebljavaju nultu markiranje smjene (sklonost se k nemarkiranju smjene, kako se čini, u znatnoj mjeri poklapa sa sklonošću k nepodržavanju prijekaza duljih dionica govora jedne osobe). Iako sami markeri smjenu na prvi pogled ne naznačavaju osobito jasno, nakon nešto detaljnije analize njihove upotrebe dolazi se do uvida da se oni upotrebljavaju u skladu s navedenim pravilima. Tako su pri prijekazu dijaloga dvaju trećih lica najuobičajeniji markeri smjene *kâže* s izrečenim subjektom (češće zamjenicom nego imenicom) i nula, dok je oblik *kâže* s neizrečenim subjektom nešto rjeđi. Pri tom treba imati u vidu da su i markeri kao *kâže òna* pri dijalogu dvaju trećih lica ženskoga roda relativno dobri pokazatelji smjene zato što oni nisu uobičajeni unutar prijekaza duže dionice govora jedne osobe u trećem licu (u takvim je slučajevima uobičajeno *kâže* s neizrečenim subjektom), nego samo na početku takve dionice. Zato nije neobično da i pri prijekazu dijaloga dvaju trećih lica istoga roda oba govornika budu zastupljena ličnom zamjenicom uz oblik *kâže*, tj. obično iza njega. S druge strane, u slučaju nultoga markera smjena se relativno dobro obilježava samim verbalnim i neverbalnim sadržajem. Pri prijekazu dijaloga prvoga i trećega lica kao oznaka nastupa trećega lica, osobito u primjerima visoke dramatziranosti, u analiziranoj su građi najuobičajeniji oblik *kâže* s neizrečenim subjektom – koji u ovom slučaju, za razliku od prijekaza dijaloga dvaju trećih lica, sasvim dobro ukazuje na smjenu govornika – te, u slučajevima čvrste povezanosti replika, nulti marker smjene, dok je *kâže* s izrečenim subjektom rjeđe. Uz sljedeće primjere usp. i 11., 12., 14., 18.–20., 29., 31., 43., 49., 50., 56., 63. i 65. primjer.

66. *Ònda, kâže, popòdne ònèla tablète – nâš kào (... nerazgovijetno) tlâk òvò-ònò. Kaže nâ: .. štà ste tò sàd ònèli? Pa kâže, mòrate teràpiju. Sàd mi nè treba teràpija: òi ste cjèli òân? (...)* *Kâže òòktor kào, .. ví mòrate, kâže, gòspoòò, sàd kad òòòete... Nè kào .. nèma mjèsta, na pòmoèni lèžaj će lèè. Kae òna, kòjì pòmoèni lèžaj? Kâže, nìkaki pòmoèni lèžaj. Kâže, pa ònda, kào ovaj,*

mālo ste bōlje, imā i lōšiji. E òna ìde kùči. Dòbro ìdete kùči: tō svè mōrate ùzimāt: tablète i vām-tāmo, inèkcije je dobivala: mōrate jèst, káže, vòče, .. méso, pòvrče, jèl tō svè. Káže òna, .. štà mi niste tū dāli? Štà mi niste dāli? Káže dòktor, pa, gòspođo, mī imāmo pūno pacjènāta. A tākò! Dòktore, hvāla vam ljèpo i doviđenja i dò kūrca.

67. *Tō mi je bilo, bās je nē- > Lānin tāta bio jedānpūt kòd nās u úredu i káže, kào, .. kāk tēbi Vlātka nīš nije (sc. pòmogla). Kažem jā, pa kāk bi: pa bòže, pa da je mògla, ko da nē bi. ‘Ma kāk nije mògla?’ Onāk, pa nē znam kāk da vam òbjāsīm: očigljèdno nije mògla, i štà da vam jā kážem sād?*

68. *I sād ti mène Rāsīm nāzvao (...), káže Rāsiko, ājd, pòkupi mène – kào jā bìo u Zdrāvstvu na prāksi, znāš: kòmora, tō je blīzu, jèl, kào. Reko, ājd, mòže, reko dòču jā. I sāj jā dòšao, .. a Mírko: jōj, káže, jel bi tjèli sam mène do pijācē – to je blīzu, jèl, òd njega tāmo –, òtīč sāmò do pijācē, kao òn bi špināta. ‘ko, čika Mírko, nēma problēmā. Kae Rāsīm, ājde. Nāš ònō, ājd, povèdi ga, ājde.*

69. *Káže, jel sùprug kòd kuće? Ma mārš. — Mān se mūža ù mene. — Jā kážem, ‘nije’, a òn lēži na krèvetu.*

70. (...) *Kād mēni Ívo káže – dòšli smo kùči, bilo jèdan sāt –: káže òn mēni, jel znāš tí, kaže, da mī mōramo íč dānas u grād? Jā kážem, bōga ti, .. štāš dānas u grādu, pa sād si bìo, jā kážem, u grādu? Pa káže òn mēni, pa znāš, .. Mārko je něšto pričō da je Ízvršni òdbor – znāš –, pa rēko mi je da nē mōram dòč, al èto .. òdo jā. A jā kážem, pa dòbro, ājd.*

71. *Jā sam tō drugāčije rēko. Kad je mēni dìrektor rēko, .. Šīma, tí s pòkvāren. Reko, .. pòkvārena ròba se nē može više kvārit. A òn nije znāo štà će: káže, āko si (sic) nājstāriji stōlar, tí si nāj pamētniji. É, reko, bōga mi jèsam.*

72. *I pāzi sād, i òna ti tō svè, znāš, nāpravi, i sād se kào ispričāva òvōm čòvjeku i káže, .. dòbro je kào pa je gospòdin više mòje gòdište, pa me razùmije. Nāš? A òn ti nà tō káže: pa zāšto òna nije tū kad òna kào tō znā rādīt?*

73. *É, i ònda sam mu rēkla, jesi bìo svōm òcu na gròbu? Znāci, tō je bilo tō pòslje (...) A òn mēni nà tō rēko, jā svōg òca drž- > nōsim u sřcu.*

5. Neupravni govor

Neupravni se govor u spontanom osječčkom govoru upotrebljava rjeđe nego upravni govor i primjera je u skladu s tim u analiziranoj građi manje. Dok upravni govor predstavlja svojevrstnu repliku originala i često ga inscenira u većoj ili manjoj mjeri, neupravnim se govorom ne replicira original, nego se prenosi ponajprije smisao poruke⁵² (tvrdnje, zahtjeva ili pitanja ili kompleksa od

⁵² Pojam je *poruka* važan i ovdje se svjesno upotrebljava umjesto pojma *originalni iskaz*.

više takvih jedinica) te fakultativno neke njezine formalne osobine, tj. prenosi se prvenstveno jezgra originalnoga sadržaja, kojoj se dodaje nova ovojnica usklađena sa situacijom prijevaka. Bit razlike između funkcije upravnoga i neupravnoga govora dobro ilustriraju sljedeća dva primjera: 1. *Nisi mi rekao da si pao.*; 2. *Nisi mi rekao 'pao sam'.* Prijevaka se u prvom primjeru odnosi na značenje iskaza kojim se nešto htjelo poručiti, dok se u drugom primjeru odnosi na iskaz sam po sebi kao jedinicu koja ima izraz i značenje⁵³. Prijevaka je u prvom primjeru adresat skloniji povezivati s nekim činjeničnim stanjem, nego prijevaka u drugom primjeru. I konačno, prijevaka se u prvom primjeru može kontrastirati s prijevakima drugačijega značenja, ali ne i s prijevakima istoga značenja, a drugačijega izraza, dok se prijevaka u drugom primjeru može kontrastirati s prijevakima različitim samo po izrazu. Za funkcionalnu razliku između upravnoga i neupravnoga govora usp. i 35. primjer, u kojem ne bi mogao doći prijevaka u nepravnom govoru jer original nije poruka u pravom smislu, nego se izgovara pred lažnim adresatom (ocem) da bi se zavarala treća osoba. Naravno, u većini slučajeva razlika između upravnoga i neupravnoga govora nije izražena tako jasno kao u navedenim primjerima, ali to ne znači da je u većini slučajeva sasvim nebitno hoće li se original reproducirati kao replika ili kao opis poruke. Tako su u vezi sa specifičnim osobinama neupravnoga govora dionice u nepravnom govoru u prosjeku znatno kraće od dionica u pravnom govoru. Isto tako, nije uobičajeno da se u nepravnom govoru prepričava dijalog jer prepričavanje dijaloškoga originala gotovo uvjetuje inscenaciju. Iznimke ipak postoje (uz sljedeće primjere v. i 88., 98. i 99.).

74. *Tāk da je dèčko rēko da će, òbzirom da, jèl, vīdi nòrmalno da imā ulāgānja i svē, pa će pòslat svòg građevīnca da mu nàpravi... — Prèdračun. — Plān, dā, odnosno kòlkō bi ga dòšlo ulāgānje, jel òn īsto mōra dīč krèdīt: nēma kēša da bi izvālio .. nòvce, pa da ònō, čīst ga je zanīmalo kòlkō smo flēksibilni, odnosno dā li je cjēna navèdena u òglasu .. fīksna. Pa smo rēkli da se mōžemo dogovòrit, nēk dā pònudu, pa ćemo vījet.*

75. *A jā ga, kak sam ga jā tō pītala, òvāj, jel pèder ili jel nam imā štā za rēč: da, ònō, mī ne osūđujemo ljūbav, da svē: ònō, sprđala sam se, al ònō, zanīmalo me štā će rēč, pa mi rēko da nisam nòrmalna, da ònō...*

Idući je primjer nešto drukčiji jer se u njem dijalog reproducira donekle posredno.

Naime, u nepravnom se govoru originalni iskaz prenosi upravo kao poruka ili obavijest, a ne kao iskaz sam po sebi.

⁵³ Govoreći o značenju, mislim na sosirovski sadržaj, koji je suprotstavljen izrazu. Termin »značenje« u ovom slučaju pretpostavljam terminu »sadržaj« zato što termin »sadržaj« u ovdje predloženoj teoriji prepričavanja diskursa ima drugo značenje koje uključuje i sosirovski sadržaj i izraz.

76. *I sàd, kak sam tô tã > kão dõbila pòsõ, idëm jã sàd tàmo pítat štã jã sàd trëam: jea sàd trëam povláčit tâj záhtjev ili štã, ònõ, ak je tô krénulo u õbradu ili štã, da bi mi žena na šãlteru rëkla da ništa kão zàsad, dõk ne pòtpíšem ùgovor (...)*

U dijalogizima se u upravnom govoru sugovornici nerijetko smjenjuju više puta, dok se u primjerima neupravnoga govora iz analizirane građe smjenjuju samo po jednom. Od smjene sugovornika u nepravnom govoru nešto je uobičajenija takva smjena sugovornika u kojoj je diskurs prvoga sugovornika u nepravnom govoru, a zatim pri smjeni sugovornika prelazi u upravni govor ili rjeđe u polunavođenje i dalje se nastavlja u tipu u koji je prešao (usp. 87., 88., 93., 94. i 124. primjer). U vezi s dužim odsječcima u nepravnom govoru postoje dva problema. Prvi se tiče same definicije neupravnoga govora, odnosno odredbe njegovih formalnih osobina. Naime, nije jasno upotrebljava li se u primjerima kao 74. samo nepravni govor ili se primjenjuje više tipova prepričavanja diskursa (o tom v. niže). Drugi se problem tiče suodnosa originala i prijekaza. Radi se o tom da se jednim dužim odsječkom u nepravnom govoru može prenositi i jedan kontinuirani duži odsječak originalnoga diskursa, ali i nekoliko kraćih odsječaka originalnoga diskursa, između kojih u originalnoj situaciji mogu postojati veći ili manji prekidi, dok se u situaciji prijekaza oni sažimaju u jednu obavijest (usp. 89. i 90. primjer). Može se pretpostaviti da se prekazivači pri prijenosu kontinuiranih i diskontinuiranih odsječaka služe barem donekle različitim strategijama, ali je to vrlo teško provjeriti jer su originali gotovo uvijek nepoznati. Sažimanje je diskontinuiranih odsječaka originala moguće i u upravnom govoru (moguće je u 39. primjeru), ali je ono za duže odsječke u upravnom govoru vjerojatno manje karakteristično nego za duže odsječke u nepravnom govoru. Naime, ako su razna odstupanja od originala karakteristična za upravni govor, ona su tim više karakteristična za nepravni govor. I nepravni govor kao i upravni može imati stvarni, nulti, potencijalni i fiktivni original. Doduše, fiktivni originali u analiziranoj građi nisu potvrđeni, ali su karakteristični za sve tipove prepričavanja diskursa, pa tako i za nepravni govor. U primjerima 77.–80. je nulti, u 82. primjeru potencijalni i nulti te u 83. primjeru jedan stvarni i eventualno jedan potencijalni original⁵⁴. U slučaju je 81. primjera riječ o hipotetičkom originalu, koji ima više smisla smatrati nultim nego potencijalnim. Za potencijalni original v. i 84. i 105. primjer.

77. *I sàd kò kãže da sàd òna nẽ bi .. se s Júričem dogovõrila, äjd, kùžĩš, rjěšĩču ti, kùžĩš, dãj mi svãki mjěsec, nẽ znam, od tĩh svõjĩh nãknada ili çegã, nẽ znam, .. trĩ tišče kúnã, i bõlĩ me brĩga.*

⁵⁴ Pitanje je treba li dio *mãl da pòmognu* u 83. primjeru smatrati prijekazom, tj. dijelom neupravnoga govora, ili nečim drugim.

78. *Nè mogu rěč da nísam⁵⁵ sĭgurna da mu nè rādi u kōrist (...)*

79. *(...) I nēče rěč da nè zna.*

80. *Ja kažem, ništa jâ nísam rěkla da tō nije tōčno.*

81. *(...) jer misim, tō je isto ko da da kâžeš, nē znam, da u ə Bēlju direktor mōra bīt mēsar. Mōš mĭslit, misim: trēa bīt nēko ko znâ vōdit pōsō.*

82. *Mōžemo mĭ tō, .. razùmjēš, ak òni, nē znam, òdrāde četrdēsēt sātī, razùmjēš, da òdrā- > da nē znam, trēa šezdēsēt, da im nāpĭšeš da su odrādili šezdēsēt: razùmjēš. A òpēt, nè možeš tĭ tū pūno ni lažĭrat (...), pa nè moš tĭ napĭsat da je rādila stō sātī, razùmjēš, kad si imō dēs sātī (...)*

83. *Lĭk ònō isprĭčō žēni cĭjelu..., da bi joj na krāju rěko da joj niš nēče uplātīt jel ònō, nēa, nēa. Kao .. mōgo bi pĭtat djĕcu māl da pòmognu, al ĭ tō je tēsko, ònō...*

Budući da prijekaz u upravnom govoru replicira original, u njem se zadržava i originalna orijentacija, odnosno perspektiva, tj. deiksa se orijentira prema originalnim koordinatama. U nepravnom se pak govoru deiksa orijentira prema koordinatama prijekaza, tj. originalna se situacija adresatu prikazuje iz perspektive situacije prijekaza⁵⁶. To je teza koju treba uzimati kao polazište kad se govori o odnosu deikse u originalu i prijekazu u nepravnom govoru. Naime, čak i u sasvim respektabilnoj literaturi⁵⁷ opis se transformacija deikse povezanih s nepravnom govorom, iako je točan, nepotrebno komplicira, time što se ne polazi od sveobuhvatnoga pravila promjene perspektive, nego od pravila zamjene prvoga i drugoga lica trećim, koje se potom dopunjava objašnjenjem da su u nepravnom govoru u osnovi moguće i zamjenice prvoga i drugoga lica. Jednostavnije bi bilo reći da se lice u upravnom govoru određuje prema tome koju komunikacijsku ulogu osoba ima u situaciji prijekaza: ako je ona u situaciji prijekaza adresant, bit će u prvom licu, ako je adresat, u drugom, a ako nije ni jedno ni drugo, u trećem.⁵⁸ Pri tom je, naravno, sasvim nevažno u kojem je ta osoba licu u originalnom diskursu. Donekle je slična situacija i u slučaju prostorne i vremenske orijentacije izražene leksičkim sredstvima. Doduše, tu je u prijekazu moguća dvojaka perspektiva, tj. deiksa u užem smislu⁵⁹ (npr. *rekla je da dolazi danas*)⁶⁰ i anafora (npr. *rekla je da se to dogodilo dan ranije*). Odnos

⁵⁵ Negacija je vjerojatno greška u govoru.

⁵⁶ Valja imati na umu da su u slučaju pismenoga prijekaza prepričavanje i recepcija vremenski razdvojeni te da to može stvarati dodatne komplikacije, ali u ovom se radu opisuje usmeno prepričavanje diskursa, pa se tim problemom ne bavim.

⁵⁷ Usp. Падучева 2010: 340 sq.

⁵⁸ Ovdje se, dakako, radi jednostavnosti ne uzimaju u obzir specifične upotrebe pojedinih lica kao što su označavanje govornika i adresata trećim licem ili označavanje adresata prvim licem množine.

⁵⁹ U užem smislu zato što i (zamjeničku/nultu) anaforu smatram podvrstom deikse.

⁶⁰ Tj. jučer je rekla: *Dolazim sutra*.

je deikse i anafore u neupravnom govoru zanimljiv, ali na temelju analizirane građe nije mogao biti proučen. Samo se po sebi razumije da je između originala i prijekaza moguće variranje između nominacije i deikse (npr. *On je bio tamo jučer.* > *Rekli su mi da je Ivan bio na poslu u srijedu.* ili: *Ivan je bio na poslu u srijedu.* > *Rekli su mi da je bio tamo jučer.*). U vezi s varijacijama između nominacije i anafore usp. i sljedeće primjere.

84. *Nišť, nãzvala šěfa i rěkla, šěfe, što se mène tĩče, ak mōžemo retroãktivno ònō pomãknut tō svě, da sam kão rãnije potpísala ili něšto: smãnjite mi òtkazni ròk da moga pòčět rádit.*

85. *A čũjem, kãže mi mãma tvòja da si tĩ isto pùtovo u ponědljak kũci, jěl? (...) I bãš s tvòjòm mãmom prĩčam něki dãn, i kãže, dòšō si ì tĩ bãš kũci tãj dãn.*

U analiziranoj je građi pronađen samo jedan primjer za koji bi se moglo tvrditi da se leksički izražena vremenska deiksa u njem orijentira prema originalnim koordinatama. Doduše, riječ je o leksemu *sãd*, koji nije samo priložna zamjenica, nego i čestica (konektor i rečenični modifikator), a upotreba bi se u dotičnom primjeru mogla smatrati graničnom između priložne i čestične. Osim toga, sam primjer ima neke elemente nekarakteristične za neupravni govor, npr. imperativnu riječ *ãjd*.

86. *I ònda je òn dòšō do zãključka da jã ùkljũčim mãšĩnu i da ònda stvorimo kòntraěfekt, da òvã mãšina těra vòdu, jel mi je .. zãdnjě vrjěme, kad rãdi mãšina, u jědnòm mòmentu mi krěne vòda iz umivaonika gòre, pa sam jã skũžĩla, tō mĩslim da nije nòrmalno, i òn kãže, ãjd, nek jã sãd ùkljũčim mãšĩnu, pa čemo vũit, mōžda ga pòtera na drũgu strãnu.*

S tvrdnjom da se u neupravnom govoru deiksa orijentira prema koordinatama prijekaza ipak se ne slaže upotreba glagolskih vremena u prijekazu neupravnoga govora ne samo u Osijeku, nego i općenito u slavenskim jezicima. O tom v. niže.

Pri neupravnom se govoru, u skladu s njegovom funkcijom, u prijekaz u pravilu ne prenose elementi načina priopćaja, tj. ni ekspresivno-dijaloški elementi ni jezik i dijalektalne osobine ni govorne vrednote i drugi neverbalni elementi koji prate komunikaciju. Neki se takvi elementi transformiraju, većina ih jednostavno izostaje, a neki se moraju prenijeti u upravnom govoru. Tako se imperativ u neupravnom govoru zamjenjuje prezentom, krnji perfekt punim perfektom, a i originalnomu vokativu u neupravnom govoru često odgovara dativni objekt uz glagol govorenja, iako bi bilo pogrešno reći da se vokativ originala pri neupravnom govoru u prijekazu zamjenjuje dativom, zato što dativ uz glagol govorenja stoji neovisno o vokativu u originalu. S druge strane, mnogi usklici, čestice kao *pa* i *ali*, etički dativ i mnogi neverbalni elementi jednostav-

no se izostavljaju pri pretvorbi u neupravni govor, dok se optativ većinom mora prenijeti u upravnom govoru ili nadomjestiti na neki način koji izlazi iz okvira prepričavanja diskursa. Doduše, iznimno se neki specifični elementi načina priopćaja mogu unositi u prijekaz, ali takvi se prijekazi ne mogu okarakterizirati kao »čisti« neupravni govor. Uz sljedeće primjere usp. i 86. primjer.

87. *Něšto je > něšto je rěko u smĩslu kào .. da smo mĩ > kàkĩ smo mĩ: .. nĩkad nĩšta òd nàs kào něšt. I jã sam ònda njěmu rěkla kào, .. àjde (...), pa sam rěkla ovãj, .. àjde pròbaj mãlo vĩdjet s drũgim ljũdima (...)*

88. *(...) i jã sam se, nãš, ònõ prědstavila ĩ tãk, sãm sam rěkla evo da mi je drãgo što je dòšla pròmjena, da ònõ .. je bilo krãjnje vrjěme, ali da ĩsto tãko ãã znãm da jẽ > da nije bãš dòšõ u nãjbolju situãciju i da mu zãtõ žělĩm pũno, pũno srěče jer će mu trěbat, i pũno strpljěnja, i òn ònõ kào hvãla, hvãla (...)*

89. *Přvõ i òsnõvno, što i sãm kãže, nije ni mĩslio da je tãko kako jẽ: ònõ kào kroz nõvine je svě bilo krãsno-dĩvno što je vĩdio; nãcuo jẽ da imã òdrědenih problẽmã, ali bãš da je situãcija – sãd něki dãn, kad je òvãj .. kolěga bĩo kòd njega, je rěko ‘bljeea’⁶¹, tãko da je.*

Priekaz u neupravnom govoru čine zavisne izrične, zahtjevne i upitne rečenice⁶² koje većinom ovise o predikatnim markerima prijekaza, a uz njih priekaz može markirati i čestica *kào*. Predikatni se markeri prijekaza u neupravnom govoru, za razliku od onih u upravnom govoru, mogu zvati i uvodnim predikatima zato što u neupravnom govoru nije kao u upravnom uobičajeno da se markeri ponavljaju unutar prijekaza i tako ga podržavaju. Bitna je karakteristika neupravnoga osječškoga govora to da je priekaz obično jasno markiran uvodnim predikatom. Drugim riječima, u Osijeku i okolici nije uobičajeno prepričavanje diskursa rečenicama sa *da* bez glavne rečenice, tj. bez uvodnoga predikata. Doduše, u građi postoji određen broj primjera u kojima priekaz u neupravnom govoru nije neposredno uveden predikatnim markerom (uz sljedeće primjere usp. 11., 51., 75., 84., 127. i 135. primjer), ali u takvim je primjerima većinom riječ o labavijem nadovezivanju na već započet priekaz.

90. *Ī pòslje tóg ònda kào pòprãvka.. tóg drũgog .. su me zvãli da me pĩtaju dãl bi > dãl sam zãinterēsĩrana, ali za drũgo rãdno mjěsto: nẽ òvõ za koje sam se prijãvila, nẽgo .. raćunovòdstvo i òdjel pòdrške poslovãnju, šta gòd tõ bilo: da im trěba nẽko, odnosno tøj žèni koja mi je bila na drũgom rãzgovoru, njěnom òdjelu, òvãj ãã za poćetak na gòdinu dãnã, ali ak .. jã bũdem i òni zãdovoljna > i òni zãdovoljni, da òvãj, da imã pròstora da kào za .. òstat, pa tãk da jã prĩvõg drũgog stãrtam...*

⁶¹ Navedeni zapis samo donekle doćarava izraz gađenja koji je teško fonetski opisati.

⁶² Takva je troćlana podjela donekle pojednostavnjena, ali je praktična i za ovaj rad dovoljno detaljna.

91. *Zvála me, pítala me jesam zainteresírana za to drùgo rãdno mjèsto, da dôðem, odnosno, kad prikupim ôdrèðene papíre, da dôðem, pa ÷e ôvãj, pa ÷e > pa ÷e mi svè rêç, kùžtš.*

92. (...) *a ôn, .. kò znã, .. jã nè znam je- > ak je i bìo na kòjèm ràzgovoru, kãk se pôstavio: da je ôn, nè znam, svèti Pètar i da ônô, rádiçu ti, al nèçu ti rádit, ônô, zã .. minimálar (...)*

93. *Mèni jè (...) Slãven (...) rêko da ôvì u Zágrebu razmíšljaju da me vrãte: kão nè može ôn sâm, trèba mu nèko da je u úredu vãmo-tãmo, i ôni su se kão .. bèz razmíšljãnja ùhvatili mène, ônô: prvà koju bi vrãçali sam jã blãablã. I jã sam rêkla, pã dôbro: jã imãm sãd tú pãr nãtjeçaja, vãmo-tãmo, .. ak bì- > nèk me zòvù, pa ÷u vùit štã mi pònude. Pã je ônda bìlo kão imãš pôslòvno ùvjetovani, pa ônô, nè smiju nìkog – .. ôdnosno ôni ÷ãk mìsle da nè smiju ni-ni .. tèbe zapòslit, koji si dôbio ôtkaz, a mògu: náçi, ônè koji su dáli > dôbili ôtkaz, njiñ mògu zapòslit, nè smiju nìkog drùgog prije isteka od šes mjesécì... Ôvãj .. ìl, nè znam, dà bi mòžda ônda smíslili da me prijãve na nèš drùgo ili na pòl rãdnog vrèmena il nèšt. Rêko, okèj. Ne > sãmo nek me zòvù, pa ÷u jã vùit.*

94. *Ôna je ôvaj rêkla da joj je tô prvà kão ôzbiljni kljènt, .. ìako je rêkla pôslje tóga da ga nè može bãš (...) I ônda .. kãže, nè može ga prokljúvit, .. zato što sãd .. idè s njiñ u Vùšnjevac vùdjet nèku kùçu koja je, nè znam, dvãpùt mãnja i onãk u Vùšnjevcu je, i uòpçe joj nije jãсно štã tráži: da je tô pòtpuna jèdna suprótnost, znaçi nãša kùça, ônô, u ôvòj ÷ètvti i tôlkã vèlika sa ôniñ tãmo, i da ga nè može odgonétmut, al kão... — Tô je màlo nèobiçno. — Jã kãzem, jã jòš mãnje.*

U nekim je hrvatskim govorima neupravni govor bez uvodnoga predikata znatno češći nego u osječkom. Štoviše, u takvim govorima veznik *da* funkcionira kao svojevrsan univerzalan marker neupravnoga govora te u toj funkciji nerijetko dolazi također pred upitne rečenice i pred česticu *nek(a)* u zahtjevnim rečenicama, a tako i poslije veznika nekih zavisnih rečenica.⁶³ U osječkom neupravnom govoru uvođenje upitnih rečenica sa *da* (tip *da hoće li on i da što*) nije

⁶³ Prema tome, u takvim su govorima uobičajene rečenice kao: *Da on ima nekog posla pa da će kasnije doći.* (izjavna), *Da (neka) dođem kod njih na ručak.* / *Rekli su mi da (neka) dođem kod njih na ručak.* (zahtjevna), *Da hoće li se on ljutiti.* / *Rekao je da hoće li se on ljutiti.*, *Da što će mi to.* / *Rekao je da što će mi to.* (upitne), a uz to usporedi i ranije navedeni primjer *Ne daju mi bicikl jer da sam premalen.* Takve su rečenice tipične za Istru, Primorje i Dalmaciju (za Istru mi ih potvrđuje David Mandić, za Ugljan imam svoje podatke, za Knin mi ih potvrđuje Ankica Čilaš Šimpraga, za Split Dijana Čurković i za Dubrovnik Orsat Ligorio). U Katičićevoj se sintaksi (Katičić 1991: 355 sq.) navodi više sličnih primjera iz Krležje, što bi moglo navesti na pomisao da je taj tip prepričavanja diskursa karakterističan i za unutrašnjost Hrvatske. Ipak, prema Mati Kapoviću (usmeno) dotične konstrukcije nema u zagrebačkom govoru, a u Krležje će ona biti knjiška. Rasprostranjenost bi toga tipa prepričavanja diskursa u govorima valjalo detaljnije istražiti.

potvrđeno u analiziranoj građi, a ako je eventualno moguće, svakako nije uobičajeno. Isto vrijedi i za rečenice sa *da* iza zavisnoga veznika (tip *jer da sam premlen*). Kolokacija *da nek* je jednom potvrđena, ali se i ta potvrda može smatrati rezultatom svojevrsnoga ispravljanja u govoru.

95. *Ī ònda smo s 'dogovòrili s njîm zâpravo dâ nek bìdu zâkònske otpremnîne i nek bìde pòslòvno úvjetoвани radi nâs, da se mòžemo prijâvit na bìrò.*

Za neupravni je govor karakteristično da set predikatnih markera prijekaza varira ovisno o tom uvode li se izrične, zahtjevne ili upitne rečenice. U upravnom je govoru međuovisnost između tipa rečenica i markera prijekaza znatno manja. Nepredikatni se pak marker *kào* upotrebljava podjednako u svim tipovima rečenica prijekaza u nepravnom govoru (usp. 76., 90., 94., 98., 118., 127., 129., 130. i 139. primjer). Prijekaz u nepravnom govoru koji započinje izričnom rečenicom, prema analiziranoj građi, najčešće uvodi perfekt glagola *rěč* u jednini i množini. Marker se u množini znatno bolje slažu s prijekazom u nepravnom govoru, koji je relativno apstraktan, nego s prijekazom u upravnom govoru, koji je konkretniji (uz prijekaze u upravnom govoru oni, ako ne računamo donekle specifičan 39. primjer, u analiziranoj građi nisu potvrđeni). Uz sljedeće primjere usp. i 74., 75., 80., 87.–89. i 138. primjer.

96. *I ònda sam jâ, .. tâj pût kad mi je rěko da nêma šânse da jâ imâm djecê, .. onda sam izašla vân, .. bila sam tòtâlno šòkîrana...*

97. *Tâk da sam jâ njû nâzvala i rěkla da nêču ni u pêtak dôč.*

98. *Ònda smo mu rěkli da nam je bìtno dâ .. da nas, ònò, ne zâkine u smislu .. zâkònske otpremnînê, .. da ne očèkujemo više, .. ako je društvo u tàkòm, jèl, rasúlu u kâkòm jê, al da ònda ni ne očèkuje da potpisujemo spòrazumni s njîme, jer, ònò, sa spòrazumnim se kào dobîja mào više, jèl.*

99. *I jòš su oni > na ràzgovoru sam jâ pítala – kao píše 'na òdrêđeno (zâmjena)' – jèl tò bòlovanje, pòrodiljni, štâ: štâ znâči òdrêđeno. I òni su mèni rěkli kào da nê znaju, .. da je za tàkò vèliki nâtječaj tésko > tésko procjêit na kòlkò dùgo.*

U analiziranoj je građi kao marker nepravnoga govora koji počinje izričnom rečenicom, nešto rjeđi prezent od *kâzat(i)*⁶⁴ (*kâžem, kâžeš, kâže, kâžu*) uz koji obično stoji subjekt. Ipak, u nepravnom je govoru taj prezent u odnosu na druge glagolske markere prijekaza u prosjeku zamjetno rjeđi nego u upravnom govoru. Osim toga, taj prezent većinom nije historijski kao u upravnom govoru, nego je obično riječ o tipu prezenta koji se u literaturi kategorizira kao podvrsta

⁶⁴ Glagol je *kâzat(i)* u osječkom govoru u infinitivu i pridjevu radnom te od njih tvorenim složenim oblicima vrlo rijedak, a ne prevladava ni u imperativu, pa bi bilo točnije tvrditi da je *kâžem* supletivni prezent od *rěč(i)*, utoliko prije što se prezenti kao ***rečem* ili ***reknem* u osječkom govoru ne upotrebljavaju.

svevremenskoga prezenta⁶⁵, iako se radnja koju označava, u pravilu⁶⁶ dogodi-la jednom ili više puta u nekom konkretnom vremenu, ali se zbog svojih konotacija s jedne strane i posljedica s druge percipira kao svevremenska. Riječ je o prezentu kao u primjerima *Tata kaže da se to ne smije dirati.* ili *Protagora kaže da je čovjek mjerilo svih stvari.*, a ja ga ovdje prema *Uvodu u rusku aspektologiju*⁶⁷ zovem ekspozicijskim prezentom. Na to da se ovaj prezent razlikuje od historijskoga, ukazuje i njegova prisutnost u kontekstima u kojima historijski prezent/pripovjedni režim nije moguć, kao u zavisnim rečenicama u 100. i 102. primjeru. Osim toga, na nenarativnost ukazuje i činjenica da je subjekt (imenica ili lična zamjenica u kojem god licu) uz ovaj prezent, kao i općenito uz glagole koji uvode neupravni govor, obično pred glagolom. Ekspozicijski prezent nije osobito tipičan kao uvod u zahtjevne rečenice (u građi postoji jedan primjer). Uz sljedeće primjere v. također 7., 85. i 143. primjer.

100. *Čekaj: ònāj ko kâže .. dā nije završio fakultēt zađabē, a ljūdi sa prāvnim fakultétom pròdaju jája na pijācu, tāj nē da je iskomplēksīran, nego je tótālni egomānijak.*

101. *Štò, dōče rádit, razumjēš, .. stāviče pršt u ūvo možda ili će rádit – iako, òni kážu da je òna volila rádit i da je òna ūvijek nĳĳma izvūkla ĩ .. Kōnzumove bónovе i bōžičnice i štā ja znām .. – ōvaj .. i i štā, do mirōvine i bōlĳ ju đōn.*

102. *Al òn ònō, svāki pūt izmjeri bébu, ònō kào .. svē je .. srēdnje: kāk da kážem, težina i... Kào nije prēvēlka, nije prēmála. Kad òn káže da nije prē- .. mislim ni prēmála vāld čōvjek znā ònō.*

103. *Jer vĳ sād > jēdnōm gōdišnje da nāpraviš əə křvnu slĳku i da nāpraviš, štā ja znām, tāj ūrĳn, vĳdiče se ako ti je nēšto... Jēl? Ali mĳ tō nēmamo vrēmena. Al za àuto imāmo vrēmena. Jel nije tākò? — Tākò je. Al tō je kod svĳh tākò. — Pa já kážem da je tō ljēnost: ništa drūgo .. već klāsična ljēnost.*

Neupravni govor s početnom izričnom rečenicom uvode i drugi oblici od *rěč*: futur, imperativ, infinitiv (obično s modalnim glagolima) i izrazi tipa *da bi mi òn rěko*, dok prežitak aorista *reko* nije uobičajen, i nema ga u analiziranoj građi, iako je vjerojatno moguć (uz sljedeće primjere usp. i 76., 78., 79., 83. i 133. primjer).

⁶⁵ Potvrđen je i prezent za futur II (7. primjer) i prezent u irealnoj pogodbenoj rečenici (81. primjer). U analiziranoj građi nema nijednoga primjera s historijskim prezentom od *kázat/rěč* koji bi uvodio neupravni govor koji započinje izričnom rečenicom, ali se takvi primjeri mogu zamisliti.

⁶⁶ Iznimke su primjeri kao *knjiga piše, pjesma govori o* i neki drukčiji kao 100.

⁶⁷ Usp. Зализняк, Шмелев 2000: 29 (ruski je termin *настоящее экспозиционное*). Taj se prezent pod drugim nazivima izdvaja i u latinskoj gramatici. U Menge 2009: § 132, 4 i 5 ovaj se prezent zove *pregnantni prezent (prāgnantes Prāsens)*, a kad se odnosi na tvrdnje autora koji se čitaju, literarni prezent (*literatorisches Prāsens*). Hrvatski termin literarni prezent i latinski ekvivalent *praesens litteratorium* nalazimo i u Gortan, Gorski, Pauš 1985 (bilješka u § 522).

104. *Jâ vîčem, òn kâže, pa tēbe čÿju, kâže, ljûdi nà ulici, jes tí nòrmalna? Nâš ònō? Kaže, rēče ljûdi da se svāđamo.*

105. *Jesam natēčena? — Mâ jèsi. .. Rēci da joj je jèzik natēčen.*

106. *Štâ tí sâd hòčeš rēč, da jâ trēam ič konobárit?*

Kao uvod u neupravni govor s početnom izričnom rečenicom rjeđe dolaze drugi predikati. Neki od tih predikata mogu uvoditi i izrične i zahtjevne rečenice. Takvi su, na primjer: *jávit, pòslat pòruku*⁶⁸, *napísat, písat* (bezlično), *dòbit mējl*. Drugi također mogu uvoditi i jedne i druge rečenice, ali su prilagođeni izričnim nego zahtjevnim rečenicama, npr.: *iskomentírat, brûndat, bìt, bìt u novinama, dòbit inřmáciju*. Konačno, postoje uvodni predikati čija se semantika ne slaže sa zahtjevnim rečenicama, nego samo s izričnima. Ti predikati uglavnom ne mogu markirati ni upravni govor, a mogu se podijeliti u tri skupine: 1. predikati koji se odnose na tekstove u kojima nisu uobičajene zahtjevne rečenice (*ímat u ùgovoru* i sl.); 2. predikati koji označavaju operiranje činjenicama (stvarnim ili fiktivnim) (*làgat, tvrdit, srât, pričat, pričat se, krûže pričē, smátrat, ímat inřmáciju* itd.); 3. predikati percepcije, odnosno doznavanja (*čÿt, nâčut, vîdjet, pročítat, sâznat* itd.). Uz sljedeće primjere v. i 17., 95., 120., 132., 133., 135. i 178. primjer.

107. *Jâ sam u ponēdljak njôj jávila da jâ néču dōč, òvō-ònō...*

108. *I ònda, .. kak je òna mēni pòslala pòruku ònō da je pričala s pâr ljûdi (...)*

109. *Jâ, kad sam tō pròčítala, jâ nísam znâla kò pîje, kò plâča: znâci onâk, pŕvō je napísala da ímâ dvîje kupaónice, a íma trí, .. nè znam štâ je napísala, da ímâ klíme, nēma klímē...*

110. *I čekam sâd da tō bìude, da vîdim kâ će bìt testírânje, jel tû ísto pîše da je .. testírânje òbavezno, i ònda òvâj... (...) Í .. vèč sam jâ kòntala, tō je nèko vèč záposlen, štâ ja znâm, nēam pójma, na krâju sam dòbila inřmáciju da su zapŕímili četŕisto zámōlbi: trísto seamdēst i nešto zámōlbi i da òni jòš ùvjek tō sŕtíraju, i ònō òče > ono prâve .. ùži krûg ili štâ gōd...*

111. *Dodúšē, òn kâže, kak je tō u nòvinama ùvjek bilo i na televíziji òno da mí .. rástēmo i cvâtē nam prómet i svē, nâš...*

112. *S tím da je ù tōj kâo zâdnjōj bilo da > da je òbveza vrâcanja njē na pòsō jel je u býti nēzákonit tâj òtkaz .. koji smo joj dáli.*

113. *Ōn je ù tōm svôm ùgovoru .. ímao tō da, nači, .. preúzima odgovórnost æ vòdēnja (...) dō > vòljom dòbrōg gospodárstvenika, razúmješ.*

⁶⁸ Ovdje predikatima nazivam i glagole s jedinicom koja se može smatrati objektom ili priložnom oznakom.

114. *Íšla sam i n- > ĩ na rektòrāt, kúžiš, i tām sam ònō bãš ĩzravnu in-
formáciju imala da je zà tū cùru něku ònō, prākrtički ĩmenom i prézimenom.*

115. *Kad je Jánja pričala da je bila kòd njē, pòjela kĭlu kēksa...*

116. *Sād nam krūže pričē da imā dēčka.*

117. *Misim znāš: sād se vēc pričā po po fĭrmi da je to nàpravila da òni
djēle tāl.*

118. *Zə što je Àntunu brāt pòčeo srāt kào da su dōbili četristo kúnā st- >
vòdē.*

119. *Ina krāju sam sàznala da jē òvāj zāmjena vālĵda, da je tã administrátorica
slòmila rúku i da je nēma vēc dvã mjēseca i da òni nē znaju kòlkō njē sād ðugo
nēće bĭt, tāk da stvárno nē znaju na kòlkō ðugo .. će čē...*

120. *Čũla je od Vēsne frĭzērke da imā tãmo bàtkōva jēftino i štã jã znām tē
fóre kào.*

121. *S tĭm da vĭdjela sam, bãš Dòm zdràvlja imā svē transparèntno, svē za-
poslenike navēdene, i vĭdim da imā trĭ administrátorice.*

Primjera je u kojima prijekaz u nepravnom govoru počinje zahtjevnom ili upitnom rečenicom, u analiziranoj građi znatno manje. Uz zahtjevne su rečenice potvrđeni sljedeći predikati koji mogu uvoditi i izrične rečenice: više puta perfekt od *rěč*, nešto rjeđe prezent *kāžem/kāžeš/kāže*⁶⁹, te po jednom *reko*⁷⁰ (za- jedno s *kāžem*), *dogovòrit se i dōč do zàključka*. Dvije zahtjevne rečenice uvodi i glagol *zvāt* za koji nisam siguran može li u osječkom govoru uvoditi izrične i upitne rečenice⁷¹. Osim toga, potvrđene su i zahtjevne rečenice uvedene glagolima *trázit* i *mòlit*, koji ne uvode izrične rečenice, i jedna zahtjevna rečenica uvedena glagolom *pítat*, koji obično uvodi upitne rečenice, ali se primjeri s takvim uvodnim glagolima vjerojatno ne mogu smatrati sasvim tipičnim nepravnom govorom. Naravno, može se naći i poneka zahtjevna rečenica koja nije neposredno uvedena nikakvim glagolom. Uz sljedeće primjere usp. i 83., 86., 91., 95., 139. i 125. primjer.

122. *Òn je rěko nek dōdem, pa čemo zatvòrit bòlovanje, pa dòbro.*

123. *Kak sam jã rėkla tãti da će tãj .. dēčko dōč, da òn bũde kòd kuće, jer jã
nē znam .. pũno tōga, a sigurna sam da će òvāj ĩmat pĭtãnja.*

⁶⁹ Prezent je dvaput historijski (86. i 124. primjer), jednom ekspozicijski (139. primjer) i jednom u irealnoj pogodbenoj rečenici (125. primjer).

⁷⁰ 124. primjer. To je jedini slučaj markiranja nepravnoga govora oblikom *reko* u analiziranoj građi.

⁷¹ U govoru Kukljice na Ugljanu glagol *zvāti* uvodi sve tri vrste rečenica prijekaza u nepravnom govoru kao i »obični« glagoli govorenja.

124. *I ovaj .. jâ kâžem əð Märiinu, reko, da vidi sa Dänikom ka će òna dôč iz Ösjeka, jer će òna dôč pò tāj kòlāč... Kâže, dogovòriču se jâ s njôm. Āj dòbro je.*

125. *Pa ništa, pa tō su bàpskē príče. Jôj, kâk ste mògli nàsjest? — Ma jôj, pa bilo mi je tàkò da ònò .. ma dâj .. da mi kažeš da pòpijem... — Góvno, da òprostite...*

126. *I ònda su me zvali pònovo da dôđem jòš jèdnôm.*

127. *Jòš me tō tâ šèfca kao mòja administrácije, tâ vjèstica zvala kào .. da imām u vídu kòlkò je njôj tō téško sàd kào .. òsobno, jèl, nàzvat nèkog i zvàt ga kòlkò ga žèlì da rádi s njôm, nè znam štà... Sòri, bràtè: kúžiš, tō je tvôj pròblèm, misim... — Kòlkò je njôj téško. — Zámisli kao da > kào da je slùčajno nè odbijem, znâš, jel je njôj trèalo jâko pùno, jèl, da òna òpče pregrízè, da òna nèkog zòvè, kúžiš, da dôđe rádit, ònò...*

128. *Ísto tàkò te i òn angazírò, odnosno trážio te dâ ga provèdèš. (...) I òn je trážio tò nèšto da òna njèmu dâ (...) i òn je mòlio njû dâ joj > da mu tò dâ da òn tò dâ svôm građevinâru (...)*

Upitne rečenice u nepravnom govoru u analiziranoj građi uvode samo glagoli *pítat* i *ispitívat*. Doduše, postoje i dva primjera u kojima je upitna rečenica uvedena glagolom *zanímat*, ali to neće biti sasvim tipičan nepravni govor. Glagoli govorenja kao *rèč*, sudeći prema primjerima, ne mogu uvoditi prava pitanja u osječskom nepravnom govoru⁷², nego samo retorička pitanja kao u 87. primjeru. Doduše, takvi i drugi slični glagoli mogu uvoditi prave zavisne upitne rečenice (npr. *rèko / jávio mi je / znâm / čüo sam kò je pobjèdio. , rèci mi jesu dòšli.*), ali u takvim primjerima nije riječ o nepravnom govoru. Ima i upitnih rečenica prijekaza nepravnoga govora koje nisu neposredno uvedene glagolom. Uz sljedeće primjere usp. i 74.–76., 90. i 91. primjer.

129. A.: *A nà tō nije ništ rèko?* — B.: *Pa pítò je sàmo kào jel pòstoji mogućnost, a ònda je skúžio da tàmo imā tō da se mòže i ovaj, i pròvest i svè, al njèga je više zanímalo dâl se mòže nèkako odvòjit od súsjèda, òdnosno, ònò: .. òn bi sèbi nèš tàm svòje i òn bi si stavio ònāj sa kè nèšto što kontrolíra potróšnju .. nèšto, nè znam. — C.: Kalòrimetar?* — B.: *Nè > è tò, dà. .. Övāj... Pítò je kòlkò je otprílike ràčün za gríjanje po zími i...*

130. *Kâže pítò je òvāj nâš súsjed njènu màmu kào jel ístina: návodno se kào (...)*

131. *Pa zâš s' tí mène, Vlätka, nèki dâñ ispitívala kòlkò vòdè imāmo i tò?*

⁷² U nekim je drugim hrvatskim govorima to moguće. Tako se u Kukljici na Ugljanu prava pitanja mogu uvoditi sa ún govòrilje *rèko (da)*.

Kao što se vidi iz primjera, izrične se rečenice prijekaza u nepravnom govoru gotovo uvijek uvode veznikom *da*. Veznik je *kak(o)* koji uvodi izrične rečenice nepravna govora, u analiziranoj građi zabilježen nekoliko puta u tri primjera. Na temelju je triju primjera teško reći postoji li između veznika *da* i *kak* u ovom slučaju neka funkcionalno-semantička razlika. Ipak, čini se da veznik *kak* ukazuje na smanjenu preciznost i konkretnost pri prenošenju originalnoga sadržaja. Na to upućuje i izraz *sëam pútā* u 133. primjeru, gdje se očito prenosi bit nečega što je više puta izrečeno u raznim varijacijama. Uz sljedeće primjere usp. i 160. primjer.

132. *Dòbro, bilo mi je jedīno olakšanje dā > što je òn onāko .. prīlično samouvjerenò ònō .. iskomentīrō kak bi òn garsonjēricu, nāci, ònō...*

133. *Òna nēma vrēmena, i òna je sëam pútā rēkla kak òni nēmajū vrēmena, kak su òni zāposleni. (...) nači, nīsi mi se jāvila, nīkom òd nās, nīje nas uòpče > əə nēamo pòvratnu infor mācijū od dēsētog mjēseca, otkad je òglas stāvljen, i sād mi jōš tū brūndaš kak nēmaš vrēmena. (...) Nē misim da trēba lāgat ili nē znam štā, al ònda s- > ak se nē moš angažīrat, rēci i dovidēnja, a nē .. sëam pútā rēč kak je > kāk je u gūžvi (...)*

Uz navedene primjere usp. i sljedeći, u kojem nije riječ o tipičnom nepravnom govoru.

134. *I tī, kako gòd da nāmetneš nēku drūgu tēmu, òn se ùvijek vrāča na tū (...) svōju frustrāciju kako je òvdje grōzno, kako je òvdje kātastrofa kako .. nāš, òvdje nēma budūčnosti, kako...*

Duži prijekazi koji započinju kao nepravni govor mogu sadržavati više izričnih rečenica koje sintaktički, te u nekim slučajevima vjerojatno samo semantički, zavise neposredno od rečenice koja sadrži predikatni marker prijekaza. Ovdje takve rečenice nazivam primarno zavisnim izričnim rečenicama. U nekim je takvim rečenicama formalno izražena veza s rečenicama iste razine zavisnosti, tj. uvedene su sastavnim, rastavnim, suprotnim ili kojim drugim nezavisnim veznikom, a u nekima nije. U nekim prijekazima veznik *da* stoji na početku, odnosno neposredno iza nezavisnoga veznika, svake takve rečenice, u nekima stoji samo na početku nekih takvih rečenica, a u nekima samo na početku prve. S obzirom na to da je sintaktička podređenost predikatnomu markeru prijekaza jedno od bitnijih obilježja nepravna govora, a ona se najjasnije izražava veznikom, u slučaju kad neka od primarno zavisnih izričnih rečenica, osim prve, ne započinje zavisnim veznikom, nije jasno radi li se o »čistom« nepravnom govoru ili o kombinaciji nepravna govora s nekim drugim tipom prepričavanja diskursa, ponajprije s polunavođenjem. Neki se takvi primjeri svakako mogu smatrati kombinacijama dvaju tipova, dok je neke vje-

rojatno praktičnije smatrati »čistim« neupravnim govorom. Međutim, na pitanja gdje bi prolazila granica između kombinacije i čistih tipova i s čim je povezana prisutnost ili odsutnost zavisnoga veznika, u okviru ovoga rada nije moguće odgovoriti. Uz sljedeće primjere usp. i 74., 88., 98. i 99. primjer.

135. (...) *jer òna smâtra da je òna tâ koja nâjviše, znâš, əəə zaslùžuje, da je òna strùčnâ (sic), da, nâš. Da òn sâd əə da òn nema pójma, da òn nè zna jel bi òn piškio il kâkio, da je òn pào s krùške...*

136. *Vòzio nas je nèki klìnac .. i rëko je, kùžtš, da òn .. ònō, nêma žènu-djéte, i òn uglàom ràdi nòčne i da òn sèbi navúče sa nòcnîma, .. kùžtš, .. šés mîlja kúnâ nèto.*

137. *I jòš tâta kâže da je tō nešto komplicirànije tâj, zbog tóg lòkâtora. (...) Tâk da je òn tō tâmo nèš kào pòpravljjo, a ònō... Ìako kâže da je i zà njega čak vëč tō prekomplícirano, al äjd, òbzirom da znâ o èëm se ràdi, kad je vâlжда sùdjelovo pri izgrádnji i svèmu, òvaj, ònda će kào próbat, pa ak nè bude mògo, zvâče tóg nèkog svòg.*

Zahtjevne se rečenice u neupravnom govoru, kao što se vidi iz primjera, uvode sa *da* i *nek/nëk* uz jedan primjer sa *dā nek*, koji je vjerojatno omaška u govoru. U analiziranoj je građi češći veznik *da*. On dolazi iza svih predikatnih markera te pri nadovezivanju unutar prijekaza. Veznik *nek* je rjeđi, a u analiziranoj građi dolazi samo iza oblika glagola *rëč* (uključujući i prezent *kâžem*) i pri nadovezivanju unutar prijekaza. S tim se u vezi u osječskom neupravnom govoru zahtjevne rečenice uvedene veznikom *nek* vjerojatno mogu smatrati općenito nešto samostalnijima nego zahtjevne rečenice uvedene veznikom *da*, a tomu u prilog govori i činjenica da su one formalno slične imperativu trećega lica. Pitanje je ovisi li upotreba veznika *da* i *nek* o licu glagola u zavisnoj rečenici. Između prvoga i trećega lica u primjerima nema razlike, a zahtjevne rečenice u drugom licu u analiziranoj građi nisu potvrđene. Zahtjevnju rečenicu u neupravnom govoru uvijek mora uvoditi bilo *da*, bilo *nek*. Upitne se pak rečenice u neupravnom govoru uvode kao i ostala zavisna pitanja.

Za izrične je i zahtjevne rečenice u neupravnom govoru karakteristično da se neki njihovi dijelovi mogu nalaziti pred veznikom koji ih uvodi. Kako se čini, pojava je karakterističnija za zahtjevne rečenice nego za izrične, ali to bi valjalo provjeriti na većem korpusu. Isto tako, rečenica zavisna od takve zahtjevne rečenice koja teži inverziji, obično stoji pred cijelom zahtjevnju rečenicom. Sudeći prema primjerima, u slučaju izričnih rečenica takve zavisne rečenice koje teže inverziji, obično dolaze unutar rečenice s ponavljanjem veznika *da* iza zavisne rečenice.⁷³ Primjera je ipak premalo da bi se na temelju njih

⁷³ Naravno, postoji i varijanta u kojoj veznika primarno zavisne izrične rečenice uopće nema kao u 137. primjeru.

moglo donijeti pravilo. Veća se sloboda rečenica u nepravnom govoru u odnosu na ostale aktantne rečenice s jedne strane vjerojatno može povezati s tim što nepravni govor ipak i formalno donekle odražava slobodu samostalnoga govora, tj. onakva govora kakav služi kao original, a s druge strane, kolebanjem govornika između mogućnosti da original priopći kao obavijest koju je od nekoga čuo ili kao činjenicu neovisno o načinu na koji je došao do nje. Uz sljedeće primjere usp. i 83., 86., 89., 128. te 74., 90. i 91. primjer.

138. *A stvárno, jädna žèna i u Zágreb i .. jel rèkla čak i u Rjèku da je išla; ma nè znam, i üzduž i pòpreko su je izrezali, svè u rédu, i ni dän-dänas žèna nèma.*

139. (...) *Jer sam jâ ovaj s njîma prije .. – kòlko bi mòglo bìt –, tjèdan dänā razgováro: káže svè da mènemò na pópis, .. kò gòd je kào zagùbio, izgùbio, nîje dòbio, vâmo-tâmo, i da im odjèdnòm kao, da pòšaljemo kao slùžbeno, jèl: da će svì dòbit.*

140. (...) *òdnosno da mòžda čak nè mōram ni dōlazit, neg nèk se jâ njèmu jâvim na mèjl, kad jâ pòtpišem ùgovor, da mu pòšaljem kào sliku, òdnosno .. nè znam, kào skèn ùgovora da òn tō vîdi, pa će me òn upútiti däl ònō štâ trèbam il nè.*

141. *Znâš štâ: rèkli su mi, kad imâš tàko grlòbolju i tō, da izbjàgávaš mljéko i mljèčne pròizvode.*

142. (...) *pa mu je rèko dâ, .. æak mu nîje cìveno, ak ga ne svrbì da .. sùmnjâ da je, na prímjer, konjunktivitis (...)*

143. *Kâžu da djéte kad .. gâ > .. kad se šètaš, da se ùmîri.*

Upotreba se vremena (i načina) razlikuje u izričnim, upitnim i zahtjevnim rečenicama prijekaza u nepravnom govoru. U zahtjevnim rečenicama dolazi prezent, kojemu u originalu odgovaraju imperativ i prezent.⁷⁴ U upitnim je rečenicama, a tako i u izričnim rečenicama iza većine predikatnih markera, pojednostavnjeno rečeno, ono glagolsko vrijeme koje bi bilo u originalu⁷⁵. Doduše, kao što je poznato, vjernost originalu općenito nije osobito velika, pa nije zgodno opisivati upotrebu vremena u prijekazu pomoću odnosa prema originalu, tim više što nam original najčešće nije ni poznat. Osim toga, ako bismo uzimali u obzir referentnu točku po kojoj se orijentira glagolsko vrijeme u nepravnom govoru, bolje bi ga bilo uspoređivati s vremenom u upravnom govoru nego s vremenom u originalu. Ipak, smjelo bi bilo tvrditi da se vrijeme u ne-

⁷⁴ Sasvim rubno je moguć i perfekt koji odgovara originalnomu perfektu, u rečenicama kao: *Rèko ti je da se nîsi mîcao.* (original: *Da se nîje mîcao!*).

⁷⁵ Sličnu formulaciju nalazimo u Forsyth 1970: 69. Doduše, ondje se upotrebljava termin *original direct speech* jer se upravni govor ne razlikuje od govora koji nije prijekaz, iako upotreba vremena u upravnom govoru i govoru koji nije prijekaz, zapravo nije sasvim ista. Naime, u govoru koji nije prijekaz, vrijeme se primarno orijentira prema trenutku govora, dok se vrijeme u upravnom govoru ne orijentira prema trenutku prijekaza, nego prema trenutku originalnoga govora, koji može biti i fiktivan ili potencijalan.

upravnom govoru orijentira prema originalnim koordinatama na jednak način kao u upravnom govoru, osobito ako se uzme u obzir da se u nepravnom govoru sva ostala deiksa orijentira prema koordinatama prijekaza. Točnija je formulacija da se glagolsko vrijeme u prijekazu pri nepravnom govoru orijentira prema vremenu glagola govorenja i sličnih glagola, tj. da se upotrebljava relativno i sintaktički interpretira kao istovremenost, prijevremenost i poslijevremenost u odnosu na vrijeme glavnoga glagola⁷⁶, dok se u upravnom govoru na temelju širega konteksta potpuno preuzimaju originalne koordinate. Međutim, opisan slučaj vrijedi za glagole govorenja i neke slične predikate, ali ne vrijedi sasvim za glagole percepcije, koji uvode samo izrične rečenice. Naime, uz glagole se percepcije glagolsko vrijeme u nepravnom govoru nekad upotrebljava relativno, a nekad apsolutno. Originalnomu futuru u prijekazu uz takve glagole odgovara futur, pa se može reći da se futur uz njih upotrebljava relativno. Naime, futur označava potencijalne radnje, a ne realne, pa bi zamjena futura prezentom ili perfektom, koji označavaju realne radnje, značila predstavljanje nečega potencijalnoga kao da je stvarno, tj. falsificiranje⁷⁷. Međutim, originalnomu prezentu, ako je riječ o radnjama koje su u trenutku prijekaza prošle, u prijekazu odgovara prezent ili perfekt, pa se može reći da se perfekt u tom slučaju upotrebljava apsolutno.⁷⁸ Kad je prošlo vrijeme već u originalu, ono je uz takve glagole i u prijekazu, i u tom slučaju između apsolutne i relativne upotrebe nema nikakve formalne razlike, pa upotrebu nije potrebno određivati kao relativnu ili apsolutnu⁷⁹.⁸⁰ Glagol *čūt* sâm po sebi ne ukazuje jednoznačno na prenošenje verbalne obavijesti, pa u vezi s tim i djelomično apsolutnom upotrebom vremena nepravni govor uza nj može graničiti s priopćajem činjenice, a donekle slično vrijedi i za druge spomenute glagole percepcije.

⁷⁶ O terminu *sintaktička interpretacija vremena* (za razliku od deiktičke) v. Падучева 2010: 340.

⁷⁷ Doduše, falsificiranjem bi se mogli smatrati i mnogi drugi slučajevi nevjernoga prenošenja teksta originala, ali valja imati na umu da nisu svi dijelovi originalnoga teksta jednako bitni, tj. da nisu sve varijacije između originala i prijekaza jednako dopustive.

⁷⁸ Za razliku između relativne i apsolutne upotrebe uz ove glagole usp. sljedeće primjere: *A tî si tèk sàd dòšò? Dànas je vèč ponèdželjak, a jà sam čuo da ćeš dòč u sùbotu.; Dì je Slávko? — Kod zubàra je. > Čuo sam da si bìo kod zubàra. Ī... kàko je bilo? ili: Ma krénio sam jà jùčè dò tebe, al sam pùtem srèò tvòg bràta i òd njega sam čuo da si kod zubàra, pa sam se vràtio kùč. U posljednjem je primjeru referentna točka zadana događajem koji se pripovijeda. *Čuo sam* s apsolutnim perfektom u takvim je primjerima po značenju blisko oblicima *saznao sam, znam*, a s relativnim prezentom izrazu *rekli su mi*.*

⁷⁹ Takva je situacija s originalnim futurum prezentom i perfektom u slučaju kad vrijeme originala prethodi vremenu prijekaza. Međutim, ako vrijeme originala i radnji koje se spominju u originalu, slijedi vremenu prijekaza, u prijekazu se umjesto originalnoga prezenta i perfekta ne upotrebljava futur, nego i uz glagole percepcije uvijek dolaze relativno upotrijebljeni prezent i perfekt, usp. *Ako čuješ da me nêma kòd kuće / da sam òšò do gràda / da sam se pròpio, nê vjeruj.*

⁸⁰ O sličnoj ovisnosti upotrebe vremena o tipu uvodnoga predikata u ruskom usp. Forsyth 1970: 69 sqq. i osobito Barentsen 1996: 20 sqq.

6. Priopćaj činjenice

Pri upravnom govoru original, kao što je rečeno, reproduciramo kao svojevrsnu repliku i nerijetko ga u većoj ili manjoj mjeri insceniramo. S tim se u vezi u upravnom govoru često uvelike gubi veza sa situacijom prijekaza jer se uživljavamo i adresate prenosimo u originalnu situaciju. U nepravnom se govoru original prepričava, barem većim dijelom, iz perspektive situacije prijekaza, ali se veza s originalom pri tom ne gubi jer se odnos prema originalu naglašava vrlo jasnim i višestrukim markiranjem prijekaza (jednim od markera prijekaza, tj. odnosa prema originalu, u nepravnom govoru možemo smatrati i relativnu upotrebu vremena). Međutim, u priopćaju se činjenice gubi veza s originalom zato što prekazivaču nije bitna. Drugim riječima, prekazivač u slučaju priopćaja činjenice ono što mu je netko rekao, prezentira kao činjenicu za koju on jednostavno zna. Izvor toga znanja nije osobito bitan, ali se on može navesti kao uzgredna napomena, npr. *reko mi je X. Y.* (unutar ili na kraju prijekaza) ili *Znâš štâ sam čïo?* (na početku prijekaza) i sl. Adresat često može o izvoru zaključivati i na temelju vlastitih znanja, konteksta i situacije. Nekad su takvi ključci vrlo pouzdani, nekad su samo nagađanja, a u nekim slučajevima adresat uopće ne može biti siguran da je posrijedi prepričavanje diskursa. Cjelokupna je deiksa u priopćaju činjenice, razumije se, orijentirana isključivo na situaciju prijekaza. Isto tako, u prijekaz se ne prenose nikakvi elementi načina priopćaja. O iznimkama od tih dvaju pravila v. niže. S obzirom na svoju funkciju priopćaj činjenice ima nekoliko bitnih ograničenja u odnosu na upravni i nepravni govor. Prvo, u priopćaju se činjenice prepričavaju samo stvarni i fiktivni originali, dok se nulti i potencijalni originali ne prepričavaju. Doduše, i fiktivni je original pri priopćaju činjenice donekle ograničen. Naime, o priopćaju je činjenice s fiktivnim originalom riječ ako netko slâžē i kao izvor uzgred spomene da je to što je rekao, doznao iz nečijih usta ili nečijega pera, ili ako se takav izvor jasno podrazumijeva iz konteksta i situacije. Ako se pak izvor ne navodi i ne podrazumijeva, onda je riječ jednostavno o laži, a ne o priopćaju činjenice s fiktivnim originalom. Drugo, ponavljanje vlastite izjave bez naglašavanja odnosa prema originalu nema smisla smatrati prepričavanjem diskursa, a ni obavještanje adresata o onom što su sami rekli upravo kao o činjenici, a ne kao o njihovoj tvrdnji, nije osobito uobičajeno, iako je moguće, pa se priopćajem činjenice prenose gotovo isključivo izjave trećih lica. Treće, osnovu originala mogu činiti samo tvrdnje, a ne zahtjevi i pitanja. Doduše, sam original može sadržavati prijekaz, koji pak može sadržavati i pitanje i zahtjev, a u tom se slučaju u priopćaju činjenice mogu naći svi elementi koji se nalaze u prijekazu koji je sadržan u originalu: deiksa koja se ne orijentira na situaciju prijekaza

za, zahtjevi pitanja, razni ekspresivno-dijaloški elementi i drugi elementi načina priopćaja. Premda rekurzivnosti prepričavanja diskursa u ovom istraživanju nije posvećena osobita pozornost, smatram da se o njoj i bez detaljne analize može reći sljedeće. Pri rekurzivnom su prepričavanju diskursa ostvarive sve zamislive kombinacije tipova prepričavanja diskursa, ali se, barem sudeći po primjerima, tipovi prijekaza najčešće redaju po pravilu da se pri kombinaciji više tipova prepričavanja diskursa neupravni govor obično nalazi unutar upravnoga, a upravni unutar priopćaja činjenice, usp. 7. i 144. primjer, gdje se priopćajem činjenice uvodi upravni govor koji sadrži neupravni govor (doduše, u 7. se primjeru priopćajem činjenice uvodi i neupravni govor), 145., 146. i 153. primjer, gdje se priopćajem činjenice uvodi upravni govor, te 70. primjer, u kojem neupravni govor sadrži upravni govor. Od rekurzivnosti prepričavanja diskursa i umetanja jednoga tipa u drugi valja razlikovati kombiniranje tipova prepričavanja diskursa, o kojem će biti riječi u idućem odjeljku.

144. (...) *Tô Nèvena i Mislav nìsu čùli, o plàvuši, sòlidno ònō kào. Kad se plàvuša zapòslila u hotèlu kao domàčica > spremàčica > kao sòbarica, jèl. I sàd ònō zàzvoni telèfòn, ono ùgledna òsoba, gospòdin, jèl, zòvè. Dobrovèče ovaj, dobrovèče, kàže. Mòliču vas ljèpo, kàže, stòl za òsam òsoba .. bi narúćio, kàže. Òpèt si, kàže, tí .. òna njèmu. Jesam ti već pèt pùtā rèkla da jà nè rādìm na nàmještaju.*

145. *Kàk je ònāj vìc pričala... Òbūko dvè drugàčije cipele, jèdnu smèđu jèdnu cfnu. Kàže mu šèf, dè idi tō kùći presvúci. Kàže òn, pa štā ču ìč presvlàćit, kòd kuće su mi ìste tákè.*

146. *Švèrcali su Mújo i Hásò tvòrove. Jel znáte tō? — Nè znamo. — Švèrcali su tvòrove preko grànice i sàd nè znaju dì da ih sàkriju. I kàže Mújo Hási kào, pa nè znam, kào, àjd sàkrī > sàkrī ga u gàče. Kàže òvāj, ma néču, smìrdī. Kàže ovaj, ma nèk cìkne.*

147. *Jèdna > jèdan bràčni pâr, kòlkō plàča stân? — Dvjèsto dvàest èura mjèsečno. — Dvjèsto dvàest èura u zgràdi. — Dvjèsto dvàest èura, Mìslave, plàča sàmo ovaj pòdstanarski žìvot.*

148. *Ma narúćila Jàsna, kao nàzvala po dānu kao Marinèlu jùčè, da Marinèla (...) Čùla je od Vèsne frìzèrke da imā tàmo bàtkōva jèftino i štā jà znām tē fòre kào. Da Marinèla kùpi. A sàd ti išle Jèlena i Marinèla, štā?, na kòlodvor prlvō. — Dā. — Tū zbog bùsa tō štā jà znām vāmo-tāmo, pa su išle rèžje plàcat nèke, tàmo Mārinu, nèbitno, vāmo-tāmo. Kad su vèč bile u grādu, štā čemo sàd ìč pònovo u Gùnduličevu, neg su òtamo òdma tō ùzele.*

149. *A dòšla òna u trgòvinu, imala dvè ì po kúne. A pâr pùt je òvū .. > dā, pa joj òvā dòdā, a njòj vèč dosádilo. Dā dvè ì po kúne, kàže òna, Nādo, štā trèbaš.*

Kâže òna, pòšto vam je ònāj kīnder .. pīngu. (...) Kâže òna, štā češ? Pã svejèdno mi je. Pa očēš tāj buèno ili? Pa svejèdno mi je, kâže. Kād nè, jā vīdim dvē ì po kúne: dā nōj je svejèdno, da jā dōdām. Nīje joj dāla. (...) A nīje joj dāla zātō što je rēkla ‘dāj mi’.

150. *Ìmām jèdnu kolègicu, òna je .. pa òna sād vèč dvāes gōdina sìgurno u bráku. Kaže òna, nè dāj se vīše rēzat. Kaže, mēne su izrezali na svē strāne, i òpēt nīšta. A stvārno, jādna žēna i u Zágreb i .. jel rēkla čak i u Rjéku da je išla; ma nè znam, i ùzduž i pòpreko su je izrezali, svē u rédu, i ni dān-dānas žēna nēma. Nači, bīla jedno chètri il pēt pūtā na ùmjetnoj oplōdnji.*

151. *Štā?⁸¹ — Ma Āni nēšto trēa, al nè može > trēba nèki rēcept, a nè može me nāzvat.*

Priopćaj činjenice ponekad sadrži neke elemente koji više ili manje implicitno upućuju na to da je riječ o prepričavanju diskursa, a ne o činjenici o kojoj smo se izravno osvjedočili. Takvo je ponavljanje markera *kāo* ili oznake koje upućuju na to da prepričavamo nečije planove, kao što su kondicional trećega lica i glagol *kōntat* u sljedećim primjerima. Prepričavanje diskursa u takvim primjerima graniči s polunavođenjem.

152. *U ponèdjeljak imā kào tāj nèki zādñjī tēst kào .. zà tāj nèki, nè znam, tō što òn će sād rádīt, vèb nēšto, i ònda kào bi, ak bi trēalo tō svē bìt okēj, > tāk da bi òn vālĵda .. do krāja gōdine ònda > od pētnaestog do krāja gōdine kào bìo na gōdišnjem óvdje i od .. pīrvōg tjēdna vālĵda u pīrvōm mjēsecu bi pōčeo.*

153. (...) *I tō na krāju, kak smo pričali nēšto, znāš, o tīm pòslovima, tō jā ispričala tōj, i òvā kâže ‘Ā, pa tō je mōja Sānja!, Īsuse, nè moš vjērovat!’, kào, ònō, njēna prijateljica. Jōš se kào nīje htjēla ìsto ni prijávīt jēr je, ònō, kōntala stō pōsto je nāmještēno, i òvā ju nāterala, dāj prijávī se, nēmaš štā izgūbit, òdi na rāzgovor, nāš.*

7. Polunavođenje

Polunavođenjem ovdje nazivam donekle nehomogen tip prepričavanja diskursa koji ima sljedeće osnovne opće osobine: 1. lice se, a većinom i ostala deiksa izražena leksičkim sredstvima, ravna prema koordinatama prijekaza; 2. vremenska se deiksa ravna prema originalnim koordinatama, a sam prijekaz ili njegov kontekst može sadržavati i neke druge osobine iz kojih je vidljiva veza s originalom; 3. prijekaz se ili ne markira predikatnim markerom ili je s njim povezan parataktički. Ovaj se tip upotrebljava rjeđe od neupravnoga govora, a

⁸¹ Pitanje se odnosi na sadržaj netom završenoga telefonskoga razgovora informantice s Aninim bratom.

ima obilježja svih triju dosad obrađenih tipova prepričavanja diskursa. On se obrađuje na ovom mjestu, tj. poslije njih, upravo zato da bi se lakše mogao uočiti njegov odnos prema ostalim tipovima. S priopćajem ga činjenice zbližavaju sljedeće karakteristike: 1. često nema predikatnoga markera prijekaza; 2. većina se deikse orijentira prema koordinatama prijekaza; 3. služi za prepričavanje samo stvarnih i fiktivnih originala; 4. njegova se upotreba može smatrati reduciranom s obzirom na deiksu, jer ga u slučaju kad se koordinate originala i prijekaza poklapaju, nije moguće razlikovati od upravnoga govora. Međutim, ovaj tip ima i više osobina koje ga razlikuju od priopćaja činjenice, a zbližavaju ga s upravnim i neupravnim govorom: 1. glagolsko se vrijeme orijentira prema originalnim koordinatama, a takvu orijentaciju mogu imati i neki elementi leksički izražene deikse (npr. riječ *sād*); 2. prijekaz može sadržavati elemente načina priopćaja (takvih je elemenata znatno manje nego u upravnom govoru); 3. prijekaz može sadržavati upitne i zahtjevne rečenice; 4. prijekaz može sadržavati tvrdnje koje prekazivač očito ne smatra činjenicama; 5. markiranje prijekaza, ako ono postoji, sličnije je markiranju upravnoga i neupravnoga govora nego napomenama o izvoru uz priopćaj činjenice; 6. kontekst prijekaza nerijetko vrlo jasno upućuje na odnos prijekaza s originalom (recimo, kad je iz konteksta jasno da je prijekaz u polunavođenju jedna od replika u dijalogu ili općenito nečija izjava). Na temelju navedenih osobina moglo bi se zaključiti da je polunavođenje nešto između upravnoga i neupravnoga govora s jedne strane i priopćaja činjenice s druge. To ipak ne bi bilo sasvim točno. Kad se polunavođenjem prenose izjave koje prekazivač nikako ne smatra činjenicama, te pitanja i zahtjevi, ono ima malo veze s priopćajem činjenice, dok mu u slučajevima kad je original tvrdnja o nekom činjeničnom stanju, može biti znatno bliže. Naime, iako se polunavođenje ovdje obrađuje kao jedan tip prepričavanja diskursa, ono je, kao što je rečeno, relativno heterogeno, pa ga je moguće promatrati i kao nekoliko slabo razgraničenih tipova. Ako daljnja podjela na tipove i ne bi bila moguća, polunavođenje bi se moglo podijeliti na tri funkcionalna podtipa koji se ne daju strogo razgraničiti. Jedan se od takvih podtipova upotrebljava u dijalozima i po tom je sličan upravnomu govoru, a njegovu jezgru čine primjeri kao 154. i 155. Drugim se podtipom navode nečije kraće tvrdnje izvan dijaloga, što ga čini sličnim neupravnomu govoru, a jezgra su toga podtipa primjeri kao 160., 163. i 164. Pomoću trećega se podtipa na sažet način navodi duži niz činjenica koje proizlaze iz originala, pri čem se ne prekida veza s originalom. On je sličan priopćaju činjenice, a njegovu jezgru čine primjeri kao 169. Zajednička je osobina većine slučajeva polunavođenja to da je veza s originalom slabija nego pri upravnom i neupravnom govoru, a jača nego pri priopćaju činjenice. To svakako vrijedi pri usporedbi pojedinih funkcionalnih podtipova.

va polunavođenja s odgovarajućim tipovima prepričavanja diskursa. Polunavođenjem se koristimo kad se referiramo na nešto što je rečeno više puta, a bitno nam je da prenesemo smisao rečenoga, kad sažimamo neki original i prenosimo njegov smisao, ali se u isto vrijeme na taj original želimo referirati, i u sličnim slučajevima dekonkretizacije originala. Polunavođenjem se bez predikatnoga markera prijekaza nerijetko prenosi izjava prema kojoj prekazivač ima negativan stav ili se prema njoj odnosi s ironijom. Markeri su prijekaza pri polunavođenju, ako postoje, perfekt i prezent od *rěč* i čestica *kào*. Drugih markera u analiziranoj građi nema. Prezent je glagola *rěč* u nekim primjerima ekspozicijski, a u nekim historijski. Neki su od navedenih markera karakterističniji za upravni (nula, *kào*, historijsko *kâžem*), a neki za neupravni govor (perfekt od *rěč* i ekspozicijsko *kâžem*). To je još jedan od pokazatelja da polunavođenje ima osobine svih triju prethodno obrađenih tipova prepričavanja diskursa, tj. da su različiti primjeri polunavođenja više ili manje slični nekomu od triju prethodno obrađenih tipova prepričavanja diskursa. Uz sljedeće primjere usp. i 17., 22., 93. i 94. primjer.

154. *Kâže dõktor kào, .. ví mõrate, kâže, gõspođo, sãd kad dõđete... Nè kào .. nẽma mjěsta, na põmoćni lěžaj će lěč. Kae òna, kòjĩ põmoćni lěžaj? Kâže, nĩkaki põmoćni lěžaj. Kâže, pa ònda, kào ovaj, mãlo ste bõlje, imã i lõšiji. E òna ìde kũči. Dõbro ìdete kũči: tõ svè mõrate ùzimati: tablète i vãm-tãmo, inèkcije je dobĩvala: mõrate jěst, kâže, võće, .. mẽso, põvrče, jěl tõ svè.*

155. *Trãžio je tãtu mètari, pa su njĩh dvõjica mjěrili širĩnu .. hãustora i širĩnu njěgovog àuta jel ga je zanimalo jel mõže uparkĩrat àuto, .. pa dok su òni òšli, s õbzirom da se parkĩro tãm kod súsjede, .. si ìzmjerit tõ, jã njũ pĩtam kãk se zovè, jã zabõravila: nè zna ni òna. Jěbõ te, reko, bãš si pãmetna.*

156. *Nè misim da trèba lãgat ili nè znam štã, al ònda s- > ak se nè moš angãžĩrat, rėci i doviđjenja, a nè .. sèam pũtã rěč kak je > kãk je u gũžvi, i kào: nije ææ > strãšno je pò tõm tlõcrtu nãšem koji imãmo, ne odgõvãra stvãrnom stãnju, i põkušali su i precrtãvat i doctãvat i vãmõ-tãmo, i jědnostavno nãæ > kào nè može se dočãrat tõ kak jè, i mõra òna, mõra òna põslat svõje dẽčke, põslače òna njĩh, čĩm > čĩm kào ùhvate vrěmena, na svè strãne su joj kào, pa će ih põslat da tõ põsnĩme da se tõ nãpravi. I donèsè mi bãner: znači, trĩ mjěseca stõjĩ kũča na òglasu, a òna mẽnĩ donèsè nakon trĩ mjěseca da nãkačĩm bãner nã kuču.*

157. *Mã, òn tõ glèda, imã dẽset gõdĩna stãža, òn bi sãd trèbo ìč kũmit-mõlit, ovo-òno, rádĩt za minĩmãlac: .. jel zãtõ završio fakũltět ì tã dđ ì tã bđ.*

158. *Jã kãžem, pa štã rãdi Jõka? – Á, kãže, Jõka hřće. – A tĩ? – Pa èto: òna nĩkad nè spãva kào, znãš.*

159. *I znāci, zà tō se trēa priprēmī i zà to trēaš ūzēt jōš .. lǰūdī, razūmjēš... Ōvā nēče ni da čūje: o- > kǎo, nǎma mōže nēko uskákāt...*

160. (...) *A s drūge stránē nas vrjēda i glúpi smo i klījentima komēntīra kak smo glúpi i nē znam štā.*

161. *Pò njemu se mī nīsmo pòsvađali, i nē vidi uòpće zǎšto: sǎmo smo razgovárali.*

162. *Vīšnja mōja mēne jēdan da > jēdno vēče zvála: idē kùči kǎže, .. kǎo, pròlazi i na čòšku vīdi njēga s nēkim líkom.*

163. *A čūjem, kǎže mi mǎma tvōja da si tī īsto pūtovo u ponēdljak kùči, jēl? (...) I bǎš s tvōjōm mǎmom prīčam nēki dān, i kǎže, dòšō si ì tī bǎš kùči tāj dān.*

164. *Dodūše, dǎ, Āntun ōče da bŭde cŭrica: ōn kǎže, ōn bi vòlio imat cŭricu.*

165. *Jŭčē prīča: Jǎ eto nē znam kǎko ču dīgnut mirōvinu. Snjēg je vāni, a jǎ sam mōj pīn zabōravila. A jǎ nē mogu īč u bǎnku. A Marko je rēko, ōn će īč sa Zdénkom.*

166. *Přvŏ je rēko, nēče īč, a ōnda je rēko, ūjd īdem, kǎže, mǎlo.*

167. *A baklǎvu pēčē već dvā mjēseca⁸² i na krāju nije īspekla. — Nǎjprije je rēkla, kŭpila je ōrahe, ōnda je Mǎrko pŏjeo ōrahe, .. ōnda je ōpēt razmīšljala...*

168. (...) *Jel ōn je rēko, kǎo imā dvŏje djēcē i kǎo nǎda se da će se širit.*

Polunavođenje je teško razgraničiti od ostalih tipova prepričavanja diskursa. Problem razgraničavanja polunavođenja i neupravnoga govora u dužim prijekazima s izričnim rečenicama već je spomenut u dijelu o nepravnom govoru. U takvim se slučajevima može pretpostaviti ili nepravni govor koji u dužim prijekazima funkcionira po nekim dodatnim pravilima, ili kombinacija nepravnoga govora i polunavođenja. U slučaju je zahtjevnih i upitnih rečenica razgraničavanje još teže, a može se temeljiti, čini se, jedino na uvođenju ili neuvođenju takvih rečenica predikatnim markerom. Već je spomenut i problem razgraničenja polunavođenja od upravnoga govora u slučajevima kad se koordinate prijekaza i originala poklapaju. Naravno, nije uvijek moguće ni razgraničenje od priopćaja činjenice. Problemi razgraničenja tipova prepričavanja osobito dolaze do izražaja u dužim prijekazima kao što je sljedeći u kojem se može pretpostaviti kombinacija upravnoga govora, polunavođenja i priopćaja činjenice, ili u primjerima problematičnih dužih prijekaza obrađenih u dijelu o nepravnom govoru. Naime, pri proučavanju pojedinih tipova prepričavanja diskursa uvijek valja imati na umu da između pojedinih tipova nema jasne granice, dok su varijacije i kombinacije brojne.

⁸² I odsječak je *a baklǎvu pēčē već dvā mjēseca* svojevrstan, rubni tip prepričavanja diskursa jer se njime želi reći da osoba govori o tom da će ispeći baklavu.

169. *Měne je nà tāj drùgi rāzgovor kad sam išla na še- > u šečerānu, vòzila nēka tàksistkinja .. i kào ə ə sād òna mēni 'kàko ste mi vī dānas', hehe. I jā ònō .. nāpeto. – Zāšto? – I sād jā njoj kāžem, pā, ĭdem kao na rāzgovor. – Āhā, dōbro-dōbro. Kào, pa štā?, pa nije bāš ni glēala nātječajje, rādi sād tū, u tōm Kamēu vēc, nē znam, petnaéstak dānā, rādila je u Vėlikoj Britāniji i dōšla je na gòdišnji.⁸³ Na trī tjėdna .. ĩ jėdnostavno je onāk, odlūčila da se nēče tāmò vrātiti i da ĭdē tū na prīvō što ūvati. Ĭ ěto: dōbila je pōsao .. i kāže, nēče se ni vrātiti sād dōle; kāže tāk je kāk je, tāk da ònō... Žėna, ònō, nē znam, ĭsto .. četrdesėtak gōdina, kaže, nīsam ūdana, nēmam djėce, mōgu rāditi koju gōd smjėnu hōču, nigdje nē žūrim... Ājde, reko, dōbro. Tāmò je rādila u nēkom stāračkom.. Kào jė dōbra lóva i svē, i mīsila je, ak vēc ĭdē vān, nēče ni Ĭrsku ni Njėmačku, ĭdē nēgdje di je bāš ònō lóva-lóva-lóva. I kào ošla u Vėliku Britāniju .. i ovāj... Āl kāže, đāba tih pāra, kaže: ěm pōsō .. za popizdit, ěm, kāže, nē moš, kāže, nē moš tī: tvōji ljūdi su tū, Ősjek .. je tū, a sād .. tāk je kāk je. A ĭmā žėna dvā fakultėta: ekonòmiju i nē znam štā mi je jōš rėkla.*

8. Oznake skraćivanja i približnosti u prepričavanju diskursa

Prepričavajući diskurs, prekazivač može iz različitih razloga svjesno skraćivati original. Takva se kraćenja ne moraju uvijek naznačavati, ali nekad je to nužno. Tako je kad se pri kraćenju izostavlja neki dio rečenice bez kojega bi rečenica bila gramatički nepotpuna ili bi bila potpuna, ali bi imala drukčiji smisao nego u originalu. U tim se slučajevima kao markeri kraćenja, odnosno kao zamjena za punoznačne riječi, upotrebljavaju izrazi s pokaznim zamjenicama kao što su (*tāj,*) *tāj i tāj,* (*tō,*) *tō i tō,* *tākō i tākō* ili suprotstavljene pokazne zamjenice kao *òvō ... ònō, ovākō ... onākō, vāmò ... tāmò*. Pri ovakvim se kraćenjima mogu upotrebljavati i pojedinačne pokazne zamjenice, npr. *tō, tākō, tāmò*. Pri izostavljanju većih dijelova teksta ili približnom prepričavanju kraćenje se ili ne naznačava ili se upotrebljavaju već navedeni izrazi ili se upotrebljavaju nešto drukčiji izrazi. Riječ je s jedne strane o onomatopejskim izrazima kao *blāblāblā*, a s druge strane o izrazima kao *òvō-ònō i vāmò-tāmò*, a drukčiji su izrazi rjeđi. Posljednji izrazi ne označavaju samo kraćenje, nego i približnost, a služe i kao poštapalice, pa se njihova upotreba dosta razlikuje od govornika do govornika⁸⁴. Njima je po značenju bliska i čestica *kào*, koja je obrađena u prethodnim poglavljima, a uz to što upućuje na približnost služi i kao marker prijekaza. Svi se spomenuti izrazi upotrebljavaju i izvan prepričavanja diskursa i zaslužuju da budu opisani detaljnije nego u ovom kratkom prikazu. U sklopu prepričavanja diskursa ovi se izrazi najčešće sreću u prikazima u upravnom go-

⁸³ Interpunkcija prati intonaciju, a ne smisao rečenice.

⁸⁴ Neki ih govornici gotovo ne upotrebljavaju.

voru, ali dolaze i u prijezima ostalih tipova. Uz sljedeće primjere usp. i 93., 107., 139. i 157. primjer.

170. *Ê, a jes viđio sīnoč kad je počela spīku?, pa nīkad... Krēne jèdno, pa tō ti je tākō, pa sam dōbila òvō, pa sam krénula, .. e pa sam dōšla do sàndučīča preko hòdnika, a òno svē ūsko, pa sam ūzela tū kōvērtu, tā kōvērtā je onāk šīrōka... Á jēbō te...*

171. *Ê, tō ti je bila cjēla pričā oko pīna njēnog. — (...) Kāže, i ònda blāblāblā, òšla òna u bānku ì tō, tō i tō, i rēkla, nē zna pīn kào, pa su òni u bānci upīsali podātke (...) Tō dōbiješ kùči, jer tām pīše ‘pīn tāj, tāj i tāj, pa vas mòlim, ùništite ili bācite’, vāmo-tāmo.*

172. *Ê, mī nešto ònō .. pričāli, kào tō i tō, a òn sāsivim lūpio. — Nēšto, jēl, štā jā znām, òvō?: káže, dā, žīlavo je.*

173. *Čīm je završila fakultēt, .. svātovi, òvō-ònō... I òna je sēbi, ònō, zācrtala, znāš: do té ì tē gōdine jèdno djéte, do té ì tē gōdine drūgo djéte, æ àuto ovākī, àuto onākī... Pa su ònda ūzeli tāj vèliki stān, dā > trīdeset gōdina đīgli kredīt, vāmo-tāmo.*

174. *Pā ònda mi svī pričāju, .. ‘à òni su ti ovākī, òni su svī ovākī’, ono bōlī me ūvo, i òvī su mi bili ovākī i onākī: òpče se ne zāmāram s tīm.*

175. *Jer ti Māra u stvāri, òna je i dōsta drāga žēna īsto ovāk, nego òna ti tō prētvori, ūvijek komplicīra: jōj kāk će òna kad pōčne rādīt?, kāk će òvō?, kō će ti djéte?, kō će tō, tō? (...) Al òna znā iskomplicīrat tō: jōj òvō, jōj ònō, jōj ònō, jōj ònō.*

176. *Īšla sam kod nēkog u Vālpovo dōktora: káže òn, mōrate ič u Zāgreb na operāciju. – Pa zāšto jā tō opērīram? – Pa da viđimo òvō, pa da viđimo ònō. – Pa .. čōvječe, štā opērīram?: nē znaš ni štā mi rādīš.*

177. *Īlako, àj, jèdino što mi je bīlo okēj, kad je on iskomentīrō, ahā, kào ovāk òdokativno imā jèdno pētnaes-dvāes tīšča èura ulāgānja blāablā: .. kào kāk stōjīte s cjénōm, odnosno kòlkō ste flēksibilni, ònda je òna rēkla: hà, čūjte da nēma tòlkō ulāgānja, ònda nē bi tòlkō kōštala, ònda bi bila skūplja.*

178. *A u ponēdeljak ūjutro sam dōbila mējl da je pōsao dōbio, nē znam, Vēdran bālālā: prēžīva se īsto kō direktōrica fīrme.*

179. *Dā, òn je rēko mēni, kào, jā sam razòčāran kào: razòčāran sam sa svīme, razòčāran sam sā sobom, òvō-ònō.*

180. *Kad jēbō te žīvot, i òn zòvē māmū, dē mi sām mālo māmū. Māmā, ònō, vāmo-tāmo, Bēcingeri tí, vāmo-tāmo, jel jōš imāš tū pūnomoč, vāmo-tāmo. Kāko ne: zāšto? Pa èvo, káže nāš Īvica tū (...)*

181. *Kad je ònda Milénko njū, nāš ònō, vāmo-tāmo: ònō, .. mīslim, .. ùmjereno, šāli se, dēčko⁸⁵ nēšto, vāmo-tāmo (...)*

⁸⁵ Tj. pita je ima li dečka, ili nešto u tom smislu.

182. (...) *pa kào ònō nâš: čùli smo se əə kào kàkā je tàmō situácija i tō, jèl. Mā tàmō kào nè moš ònō .. bez gäzde ništ, ònō, nâš.*

9. Zaključak

Ciljevi su ovoga rada bili stvoriti kakav-takav teorijski okvir za opis prepričavanja diskursa i ukratko opisati prepričavanje diskursa u osječkom govoru, čime bi se ujedno provjerila upotrebljivost teorijskoga okvira i otklonili neki njegovi nedostaci. U nastavku se navode neki od rezultata, koji bi trebali ukratko predočiti u kojoj su mjeri ti ciljevi dostignuti. Neki su rezultati povezani s teorijom i, kako se nadam, relativno široko primjenjivi, dok su drugi povezani s samom analiziranom građom.

Smišljen je termin *prepričavanje diskursa*, prvi jedinstveni domaći naziv za upravni i neupravni govor te bliske pojave. Prepričavanje je diskursa prilično precizno definirano prema svojoj funkciji i razmatralo se upravo u onom opsegu koji je zadan definicijom (tako je u opis uključen i priopćaj činjenice, tip koji u literaturi, koliko mi je poznato, dosad nije ni spominjan ni opisan). Stvorena je kratka teorija prepričavanja diskursa, u čijem se sklopu donosi niz pojmova koji znatno olakšavaju opis prepričavanja diskursa: original (stvarni, fiktivni, potencijalni i nulti) i priekaz, koordinate i sadržaj, jezgra i ovojnica (orijentacija i način priopćaja) te markeri prijekaza (naziv je prikladan jer se priekaz ne markira samo glagolima). Imenovana su te s formalne i funkcionalne strane definirana četiri tipa prepričavanja diskursa u usmenom osječkom govoru (upravni govor, neupravni govor, polunavođenje i priopćaj činjenice), a dani su i općeniti podaci o njihovoj relativnoj zastupljenosti u korpusu. Tipovi se detaljnije opisuju s obzirom na bitne karakteristike prijekaza kao što su orijentacija, način priopćaja i markeri te s obzirom na neke osobine karakteristične za pojedine tipove.

Sam opis osječkoga prepričavanja diskursa donosi više inovacija u odnosu na poznate opise, od kojih ću spomenuti samo neke⁸⁶. Ističe se različitost funkcije pojedinih tipova prepričavanja diskursa i činjenica da oni nisu uvijek međusobno zamjenjivi. Kao jedna od funkcija upravnoga govora prepoznaje se i funkcija inscenacije te se ukazuje na upotrebu/prenošenje neverbalnih govornih vrednota pri upravnom govoru. Dosta je pozornosti posvećeno originalu te odnosu originala i prijekaza. Tako se utvrđuje da se tipovi prepričavanja diskursa razlikuju između ostaloga i s obzirom na tipove originala koji se u njima mogu pojaviti. Upozorava se na mogućnost varijativnosti deiksa/anafora/nominacija između originala i prijekaza i na mogućnost prenošenja diskontinuiranih origi-

⁸⁶ Neki se od sljedećih fenomena spominju u pojedinim opisima, ali ne i u većini, a i kad se spominju, obično se spominju samo uzgred.

nala u jednom prijekazu. Odnos lica (i drugih deiktika) u originalu i nepravnom govoru objašnjava se na vrlo jednostavan i ujedno precizan način pomoću koordinata, odnosno orijentacije/perspektive u prijekazu. Zanimljive je rezultate dao i opis markera prijekaza. Uočava se drastična razlika u upotrebi markera prijekaza u različitim tipovima prepričavanja diskursa (između ostaloga i različitost tipova prezenta *kâžem* u upravnom i nepravnom govoru) kao i razlika u upotrebi različitih markera unutar pojedinih tipova prepričavanja diskursa. Osim predikatnih markera prijekaza obrađuje se i marker *kão* (pri čem se upozorava i na razliku između *kão* i *kõ*), a obrađuje se i nulti marker te se određuju uvjeti njegove upotrebe u upravnom govoru. Opisuju se i pravila smjene govornika unutar prijekaza u upravnom govoru. Uviđa se također važnost oznaka skraćivanja i približnosti u prepričavanju diskursa te se skicira njihova upotreba.

Samo je po sebi razumljivo da ovaj rad ima i svojih mana i da neka ponuđena terminološka i druga rješenja vrlo vjerojatno nisu najbolja moguća. Ipak, ako on samo nekoga potakne da se bavi prepričavanjem diskursa i doprinese širenju spoznaja o njem, već time će ispuniti svoju zadaću.

Literatura:

- BARENTSEN, ADRIAAN ARIJ. 1996. Shifting points of orientation in modern Russian. Tense selection in 'reported perception'. *Pragmatics and beyond* 43: 15–55.
- BARIC, EUGENIJA I DR. 1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BENIĆ, MISLAV. 2007. Osnovni podaci o osječkoj akcentuaciji. *Filologija* 48: 1–28.
- BENIĆ, MISLAV. 2017. Пересказывание дискурса на примере говора Осиека и окрестностей. *12. letno srečanje Združenja za slovansko jezikoslovje. Povzetki prispevkov*. Ur. Repanšek, Luka; Šekli, Matej. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana.
- BIČANIĆ, ANTE I DR. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Croatica. Zagreb.
- BRABEC, IVAN; HRASTE, MATE; ŽIVKOVIĆ, SRETEN. 1968. *Gramatika hrvatsko-srpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- EVANS, NICHOLAS. 2013. Some problems in the typology of quotation: a canonical approach. *Canonical morphology and syntax*. Ur. Brown Dunstan; Chumakina Marina; Corbett, Greville G. Oxford university press. Oxford.
- FORSYTH, JAMES. 1970. *A grammar of aspect usage and meaning in the Russian verb*. Cambridge university press. Cambridge.

- GORTAN, VELJKO; GORSKI, OTON; PAUŠ, PAVAO. 1985. *Latinska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- КАРОВИЋ, МАТЕ. 2011. *Čiji je jezik*. Algoritam. Zagreb.
- КАТИЋИЋ, РАДОСЛАВ. 1991. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: nacrt za gramatiku*. HAZU. Zagreb.
- МАРЕТИЋ, ТОМИСЛАВ. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Kugli i Deutsch. Zagreb.
- MENGE, HERMANN. 2009. *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt.
- PLUNGJAN, VLADIMIR ALEKSANDROVIČ. 2016. *Opća morfologija i gramatička semantika. Uvod u problematiku*. Srednja Europa. Zagreb.
- RAGUŽ, DRAGUTIN. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Medicinska naklada. Zagreb.
- RENZI, LORENZO; SALVI, GIAMPAOLO; CARDINALETTI, ANNA (ur.). 2008. *Grande grammatica italiana di consultazione. Vol. III. Tipi di frase, deissi, formazione delle parole*. Il mulino. Bologna.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.
- ТЕЖАК, СТЈЕРКО; БАВИЋ, СТЈЕПАН. 2004. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- БОНДАРКО, АЛЕКСАНДР ВЛАДИМИРОВИЧ I DR. 1987. *Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис*. Наука. Ленинград.
- ДИБРОВА, ЕЛЕНА ИННОКЕНТЬЕВНА I DR. 2008. *Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц. Часть II*. Издательский центр «Академия». Москва.
- ЗАЛИЗНЯК, АННА АНДРЕЕВНА; ШМЕЛЁВ, АЛЕКСЕЙ ДМИТРИЕВИЧ. 2000. *Введение в русскую аспектологию*. Языки русской культуры. Москва.
- ПАДУЧЕВА, ЕЛЕНА ВИКТОРОВНА. 2010. *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Языки славянской культуры. Москва.
- ПАДУЧЕВА, ЕЛЕНА ВИКТОРОВНА. 2015. Коммуникативная структура предложения. *Проект корпусного описания русской грамматики*. <http://rusgram.ru/> (pristupljeno 13. listopada 2017.).
- ПОПОВА, ИРИНА СЕРГЕЕВНА. 2009. Прямая речь и цитирование как способы передачи чужого слова в устнопорождаемой речи. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета* 3/7: 65–69.
- ШВЕДОВА, НАТАЛИЯ ЮЛЬЕВНА I DR. 1980. *Русская грамматика*. Наука. Москва.

Пересказывание дискурса на примере говора Осиека и окрестностей⁸⁷

Резюме

Под термином «пересказывание дискурса» (ПД) понимаются разные способы преимущественно или полностью вербального воспроизведения преимущественно или полностью вербальной информации, причём вербальная составляющая является обязательной, а посредником между оригинальной и воспроизведённой информацией, в случаях, когда оригинальная информация не фиктивная, не нулевая и не потенциальная, обязательно выступает человеческая память, в первую очередь долговременная. Проще говоря, ПД – это чужая речь в несколько расширенном виде. Лингвистические описания ПД, вообще говоря, довольно скудны. Этот факт можно хотя бы частично объяснить тем, что ПД сравнительно трудно вписывается в рамки, навязываемые большинством главенствующих грамматических теорий. Самая подходящая грамматическая теория для изучения ПД в отдельном языке – это, пожалуй, русская функциональная грамматика, так как ПД можно рассматривать как своего рода функционально-семантическое поле (вернее – часть более широкого ФСП эвиденциальности).

Настоящая работа преследует две цели: 1) пусть незначительно, но усовершенствовать теоретический подход к изучению ПД; 2) создать сравнительно обширное введение в ПД в говоре Осиека и окрестностей. Эти две цели дополняют друг друга, так как данные из устной речи жителей города Осиека послужили основой для создания теоретического аппарата, а теоретический аппарат в свою очередь помог описать эти данные. ПД понимается автором как процесс, включающий два основных этапа: оригинал (исходный дискурс) и пересказ (актуальный дискурс). Оригиналу может быть фактическим (существующим), нулевым (явно несуществующим), потенциальным и фиктивным (выдуманным). У каждого этапа есть свои координаты (участники коммуникации, пространство, время и т.п.) и содержание (информация). Полное содержание оригинала состоит из ядра (суть сообщения) и оболочки (ориентация (исходный дейксис) и способ сообщения (экспрессивно-диалогические элементы, язык, диалектальные

⁸⁷ Sažetak koji slijedi, prilagođena je varijanta sažetka moga izlaganja na 12. susretu Slavišćikoga lingvističkoga društva (SLS), koji je objavljen u zborniku sažetaka izlaganja s toga sušreta (Benić 2017).

и паралингвистические особенности и др.)). Содержание пересказа – это не копия, а, как правило, более или менее неверное отражение полного содержания оригинала или его ядра. Пересказ часто содержит маркеры пересказа, которые бывают прямыми (глаголы речи, указания на исходных адресанта и адресата и др.) и косвенными (подражание речи оригинального адресанта, сохранение оригинального дейксиса и др.). Исходя из таких параметров, как типы возможных оригиналов, отношение оригинала и пересказа (ответ на вопрос, какая именно часть оригинала передаётся в пересказе), способ маркирования пересказа и др., можно выделять разные типы ПД. В осиекском говоре выделяются четыре типа ПД: прямая речь, косвенная речь, сообщение факта и полуцитация. Эти типы в настоящей работе описаны сравнительно исчерпывающим образом с формальной стороны; кроме того, делается попытка дать краткую функциональную характеристику каждого из них. В конце статьи вкратце упоминаются некоторые способы маркирования сокращённой и приблизительной передачи содержания оригинала в пересказе.

Ključne riječi: upravni i neupravni govor, hrvatski jezik, Osijek

Ключевые слова: чужая речь, хорватский язык, Осиек

